

БИБЛИОТЕКАТА НА ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

ЕЛЕНА КИРОВА

DIE PRIVATBIBLIOTHEK VON LJUBEN KARAWELOW

ELENA KIROWA

Рецензент:

к. и. н. *Любен Атанасов*

Редактор:

к. и. н. *Мария Велева*

УВОД

От античността до наши дни книгите и библиотеките са били винаги показател за нивото на науката и културата. Те са укрепвали изследователската мисъл, окриляли са я с нови идеи, помагали са на народите да градят и развиват самобитната си материална и духовна култура.

Особено важна е ролята на книгата и библиотеките в живота на големите учени, писатели и общественици. Първи те са почувствували нуждата от библиотеки като база за дейността им в избраното от тях поприще. Ето защо в историята на цивилизацията, преди да възникнат обществените библиотеки, се появяват частните библиотеки на учени, философи, писатели и поети, политически дейци и общественици.

Ролята и значението на частните библиотеки съвсем не намалява и след възникването на обществените библиотеки. Въпреки че представителите на науката и изкуствата могат да се ползват от техните много по-богати и по-добре уредени фондове, както в миналото те предпочитат собствената си библиотека, която им осигурява спокойни условия за работа и домашен уют. Ръководейки се от научните си интереси, вкусове и възгледи, те събират библиотека в продължение на целия си трудов живот. Така по количеството и съдържанието на формираната обикновено за десетилетия частна библиотека можем да съдим за идеите, възгледите и проблемите, на които е посветил дълги периоди от живота си притежателят на библиотеката.

По този повод френският историк Луи Блан казва: „Може да се състави явна представа за ума и характера на човек, като се прегледа неговата библиотека.“

За ролята и значението на личната библиотека в живота на учения английският историк Едуард Гибон е категоричен: „Любовта към книгите е гордостта и славата на моя живот. Аз не бих я сменил за всички съкровища на Индия. Моята библиотека е основа на моите произведения, най-добрият комфорт на моя живот.“

А за ролята и значението на собствената библиотека в живота на писателя проф. Ив. Д. Шишманов пише следното: „Ако би могло да се знае известен писател какво е чел през цял живот или поне през най-важните епохи на своето умствено и морално развитие, могло би евентуално да се обяснят някои страни от неговото творчество и неговата дейност. Могло би да се направят и някои заключения за склада на неговия ум, за интензивността на неговото въображение, за неговия начин на чувствувание, за неговия темперамент и характер: тъй силно е влиянието на любимите автори, на любимото четиво и по-общо — на литературната традиция и върху най-оригиналния автор“ (1,461).

Днес, когато печатната продукция приема непознати на миналите векове размери, за учените и специалистите е вече невъзможно да провеждат изследванията си само на базата на собствените си библиотеки. Нито сред-

ствата им, нито физическите им възможности позволяват да набавят за личните си библиотеки всички книги и списания от интересующите ги научни области. Поради това обикновено нашият съвременник е принуден да стеснява все повече рамките на собствената си библиотека, ограничавайки се с покупката само на литературата, която е в състояние да си достави и която му е най-необходима.

Скъпите и трудно получавани от чужбина списания и книги, както и литературата от граничните научни области той следи в научните обществени библиотеки. Поради тези причини в наши дни личната библиотека постепенно започва да губи значението си на първо и едва ли не единствено място за научни изследвания. Но, както в миналото, тя си остава място за уединение и размисъл.

Частните библиотеки на учените от миналото са играли много по-голяма роля в живота и творчеството на своите притежатели и поради следните две причини:

Само преди един век количеството на отрасловата литература все още не бе достигнало сегашните си фантастични размери, а за информационен взрив тогава бе рано да се говори. Ето защо учените не бяха така затруднени, както днес, сами да си набавят необходимата им литература.

Само преди един век богати и добре уредени библиотеки имаше в столиците и в най-големите градове на развитите капиталистически държави. Не беше уредено и междубиблиотечното книгозаемане — вътрешно и международно, което се зароди през XX век. За системна и осигурявана от държавата научна информация не можеше и да се мечтае.

Всичко това принуждаваше нашите предшественици: дейци на науката и изкуствата, да полагат големи грижи за личните си библиотеки. Те правеха това понякога с цената на големи лишения. Много светли примери ни е оставила в това отношение и родната културна история. За сънародниците ни от епохата на Българското възраждане важеше също оставената ни от средновековните монаси сентенция: „Манистир без шкаф¹ — лагер² без оръжие.“

За съжаление голяма част от тези библиотеки, собственост на известни учени, писатели и общественици, са изчезнали. Част от тях са разпилени от наследниците, други са подарени на обществени библиотеки, като в повечето случаи са присъединени към общия книжен фонд на съответната библиотека и завинаги са изгубени за историята на науката и културата като самотитни книгосбирки и източник на информация за интересите и предпочитанията на техните притежатели към определен вид литература.

Фондовете на някои от тези библиотеки са отразени в каталози или описи, по които днес можем да възстановим тяхното количество и съдържание.

Сред запазените изворни материали от този вид е и Описът на библиотеката на големия български революционер и писател Любен Каравелов. За него е писано много. Издадени са редица ценни монографии, които представят в различен аспект разностранната му дейност на революционер, журналист, критик и писател. В много трудове, особено в книгата на акад. Михаил Арнаудов (2), намираме изобилен материал за ролята на книгата в живота на Каравелов.

Никъде обаче не е изследвана библиотеката му и нейната роля като база за публицистичната, писателската и революционната дейност на Л. Каравелов. Сред съвременниците си от Възраждането той се изявява и като

¹ Разбирай библиотечен шкаф, т.е. библиотека.

² Военен лагер.

един от най-образованите българи. Немалък дял за неговата начетеност се пада и на библиотеката му.

Настоящата публикация, посветена на 100-годишнината от смъртта на Л. Каравелов, си поставя за цел да изследва неговата библиотека в следните аспекти: по езика, на който са публикувани книгите; по областта на знанието съобразно съдържанието на книгите; по година на издаване.

Анализът на библиотеката на Каравелов се прави в посочените аспекти въз основа на публикувания от Бонка Тодорова и Кънчо Василев списък на книгите ѝ в Известията на Народната библиотека „Кирил и Методий“ за 1957—1958 г.

Тъй като в този списък книгите са групирани по език, авторката извърши класификация на библиотечния фонд по отрасли на знанието и по година на издаване.

С особени трудности бе съпроводен анализът на книгите по съдържание в случаите, когато отделни издания биха могли да се отнесат с еднакъв успех към няколко науки. При тези и при подобни случаи класификацията е била условна, т. е. определена книга е била класирана към тази наука, на която по преценка на авторката е отделено най-голямо внимание в съдържанието ѝ.

Анализът на книгите по съдържание не бива да се схваща само като механично групиране по основните клонове на науката. Навсякъде, където е възможно, се дава и оценка на научната или художествена стойност на изданията, като в повечето случаи се привежда оценката на самия Каравелов, взета от неговите рецензии, отзиви или критични бележки, публикувани в руския или българския възрожденски печат.

Изтъкването на отделни забележителни автори и на техните произведения във всяка група книги, свързани по съдържание с определена наука, дава възможност да се направят изводи за научните и културни интереси на Каравелов, за предпочитаните от него автори и произведения, за литературната основа на политическата му, публицистична и писателска дейност:

Извършеното въз основа на Описа групиране на книгите по годината на издаване разкрива в каква степен библиотеката на Каравелов е била в състояние да предлага актуална информация от областта на политическия, обществен и научния живот:

БЕЛЕЖКИ ЗА ВЪЗНИКВАНЕТО НА БИБЛИОТЕКАТА НА ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ И ЗА ПРЕДАВАНЕТО Ў НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА В СОФИЯ

Още като студент в Москва Каравелов разбира добре ползата и значението на библиотеките. Секретарят на Славянския комитет в Москва Н. А. Попов пише в отчета си (3,50) за първите пет години от дейността на комитета (1858—1862), издаден в 1871 г., че московските българи са образували дружина. Целта ѝ била да подготвя пристигащите в Москва млади българи за постъпване в гимназия или в университет и да ги снабдява с литература. Поради това членовете на дружината се погрижили да съберат библиотека, която се състояла от учебни книги и трудове, посветени на езика и историята на българите. Библиотеката на дружината се помещавала в квартирата на един от членовете на дружината. Била достъпна за всеки

българин, който се учил в Москва. Каравелов се ползвал също от тази библиотека, а може би е и един от основателите ѝ.

В Москва Каравелов се ползвал и от други библиотеки. Българският студент Костадин Станишев си спомня, че „Каравелов посещава редовно частни библиотеки, взимал книги и по цели дни четял в квартирата си“ (4,17).

В Москва Каравелов има големи възможности за четене. За добрата му библиографска осведоменост съдим и по неговите произведения. Популярните му статии и неговите рецензии съдържат много информация за различни книги и автори. Вижда се, че той е запознат с трудовете на френските просветители от XVIII в., на видни представители на естествознанието, на вулгарните материалисти и позитивисти и на руските революционни демократи. Захари Стоянов пише, че Каравелов знаел наизуст Белински, Гогол, Чернишевски, Херцен и др. Сп. „Съвременник“ и неговите редактори били за Каравелов неговият идеал (5,19).

Каравелов бил запознат и с нелегалната литература, която се четяла в студентските кръжоци в 60-те години на миналия век и се пазела в тайни библиотеки или се разпространявала в ръкописи. За тези му прояви той бил поставен под таен полицейски надзор.

Изнесените факти ни убеждават, че още като студент Каравелов е активен читател на различни библиотеки, включително и на такива с нелегална литература.

Вероятно още в Москва у него се поражда желанието да притежава сам голяма библиотека, от която да се ползува главно в писателската си и публицистичната дейност. Действително Каравелов успява да събере такава библиотека, която се превръща в неразделен негов спътник до края на живота му. Той се гордее с библиотеката си. В нея той приема гостите си от България. Мнозина съвременници на Каравелов разказват в спомените си за това.

Библиотеката е най-голямото му богатство. Затова, когато чувства, че е настъпил последният му час, той извиква съдружника на печатницата си Н. К. Жейнов на 12 януари 1879 г., пред когото прави и завещанието си. Във втория параграф се казва: „Библиотеката ми оставам на милия ми български народ.“

На 17 август същата година изпълнителят на завещанието Жейнов подава заявление до министъра на народната просвета, с което моли Министерството да нареди книгите, поставени в 5 сандъка, да бъдат разпределени, както намерят за добре (7,54).

В отговор на заявлението министър Атанасович нарежда русенският губернатор да приеме книгите и ги изпрати в София. В 1880 г. Министерството на просветата отправя писмо до окръжния училищен инспектор в Русе, като го изпраща при наследниците на Каравелов с предложение да отстъпят библиотеката на Софийската народна библиотека. В 1881 г. Министерството се обръща и към съпругата на Каравелов — Наталия Каравелова, с молба да изпълни завета на мъжа си, уверявайки я, че тази библиотека „могла би да служи за едно достойно украшение на Българската народна библиотека в София“.

Наталия Каравелова отговаря, че искала да предаде библиотеката, но не знаела как да постъпи. Тя предлага Министерството да изпрати комисия, която да състави списък на книгите. През същата 1881 г. ломпаланският окръжен управител съобщава в Министерството на просветата, че изпраща получените от русенския окръжен управител 3 сандъка с книги от библиотеката на покойния Каравелов. Книгите били предадени от не-

говата съпруга на комисия от трима души по списък, озаглавен: „Списък на книгите в библиотеката на покойния Любен Каравелов, приети от съпругата му г-жа Наталия Каравелова съгласно предписанието на Министерството на просвещението под № 1020.“

Списъкът съдържа:

руски книги. . .	502	названия
български. . .	179	„
сръбски. . .	99	„
френски. . .	12	„
английски. . .	1	„
немски. . .	3	„
хърватски. . .	7 ³	„
румънски. . .	14	„
чешки. . .	4	„

всичко 821 книги (7,54).

Списъкът не е съставен от Каравелов, а от друго лице, което, както предполагат К. Василев и Б. Тодорова (8,482), е направило препис от друг списък, неизвестен досега. Преписът е извършен много неграмотно: с груби извращения на имената на авторите, заглавията и година на издаване. В публикувания от Василев и Тодорова списък са изправени много грешки, но поради липса на източници много заглавия са неуточнени (8,482).

С помощта на публикувания от научните сътрудници на НБКМ списък на библиотеката на Каравелов днес можем да направим анализ на библиотечния фонд в посочените по-горе аспекти.

Пред вид на това, че самият списък групира книгите по езици, не считаме за нужно да повтаряме същите данни в самостоятелна таблица.

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА КНИГИТЕ ПО ЕЗИЦИ

От разпределението на книгите по езици става ясно, че книгите на руски език имат значителен превес над останалите езици в библиотеката на Каравелов. На второ място по количество са българските издания, а на трето — сръбските. Това разпределение съвпада напълно с езиковата култура на Каравелов. Както е известно, той прекарва значителна част от живота си в Русия. Каравелов владее руския език като руски писател и публицист. Даже и когато се премества да живее в Сърбия, продължава да си служи активно с руски език, като изпраща дописки до в. „Голос“ и други руски периодични издания. За чувствата на Каравелов към Русия научаваме и от един отчет на представителя на славянските комитети от Петербург и Москва в Сърбия и България — А. А. Наришкин, отправен до И. С. Аксаков на 4. IX. 1877 г. В отчета се казва за Каравелов, че: „Вспоминает он о России, как о матери родной . . . Другой литературы, кроме русской для него не существует; из западных одного Шекспира понимает, да и то в русском переводе. Из всех этих „интеллигентных“ болгар и сербов про него одного я могу с убеждением сказать, что он любит Россию и русский народ, без егоизма и задней мысли, по братски . . .“ (3,66).

Литературата на руски език в библиотеката на Каравелов е и най-богатата по съдържание. Тя отразява всестранните му интереси. По руските книги, които притежавал, стигаме до извода, че Каравелов четял на руски не само художествените произведения на руските и западните класи-

³ Съобразявайки се със **списъка**, авторката запазва делението на сръбски и хърватски книги.

чески автори, на исторически изследвания, на трудовете на руските революционни демократи, а също и книги от областта на естествознанието.

Каравелов е ползувал на руски език съчиненията на Шекспир и Сервантес, трудовете на Дарвин и Комунистическия манифест на Маркс и Енгелс.

Както за много други наши сънародници от Възраждането, руският език е бил и за Каравелов средство за общуване не само с руската, но и със световната наука и култура.

На второ място по количество след руските книги следват книгите на български език. Сред тях намираме голяма част от преведената на български език художествена литература от руски и западни автори, включително и от американски.

Значителна част от литературата на български език представляват произведенията на много български автори.

Откриваме и голям брой учебници по история, география, аритметика, химия, буквари, читанки и граматики.

На трето място по количество следват книгите на сръбски език. Известно е, че Каравелов свързва живота си завинаги със Сърбия, както и с Русия. В Сърбия той намира предани приятели и съмишленици. Оженва се за сръбкиня. Дори когато живее в Румъния, той пътува често до Сърбия, изпълнявайки ролята на представител на българския народ пред сръбските власти. Със Сърбия е свързана неговата велика идея за федерация на балканските народи.

Преобладаващата част от литературата на сръбски език е свързана с историята, с настоящото положение и бита на сръбския народ. Такива са например изданията: История српске книжевности и Српска библиография за новию книжевност. 1741—1867 — и двете от известния сръбски филолог и историк С. т. Новаковић. От същия автор е и: Физиология гласа и гласови српског љезика; Философия у Срба. [Прво доба. Практични права] от Милан Кујунџић. Београд, 1868, и пак от М. Кујунџић⁴. Кратки преглед хармонийе у свету. [Део 1—2]. Београд, 1867—1872; Српски рјечник. Истумачен немачкијем и латинскијем рјечима от В. С. т. Караджич⁵. На Вук Караджич е посветена и книгата на М. Розен. Вук Стефанович Караджич. Београд, 1864; Каравелов имал и произведенията на сръбския поет Джура Якшич, чиято поезия е наситена с богато социално съдържание, съответстващо на националноосвободителните стремежи на живеещите в робство народи. Такива са: Песме Дж. Якшича. Београд, 1873, и Приповетке Дж. Якшича. Београд, 1876.

В списъка на сръбските книги намираме и една публикация на историка Стоян Бошковић, член на либералната партия, ратувал за сближението между българи и сърби: Предлог С. т. Бошковић одсеку историйском и државничком српског ученог друштва с издаваню научног речника на српско-хрватском и бугарском љезику. Београд, 1871.

⁴ Д. Каравелов и проф. Милан Кујунџич емигрират едновременно в Нови Сад.

⁵ През 1867 г. във Филологическите записки, т. I, Каравелов публикува обширна студия: „Вук Стефанович Караджич“ (Посвещава се на паметта на К. Миладинов), в която се казва: „Той бе първият, който запозна Европа с превъзходните епически произведения на сърбите, с историята на сръбския език, с вярванията, обичаите и старините на своя народ. . . Неговата личност е тясно свързана с историческото развитие на Сърбия; за южния славянин тя трябва да бъде завинаги свята. . . С една дума, той бе един от най-главните дейатели и участници в достопаменното възраждане на сръбския народ и изобщо на южното славянство.“

След биографичните данни за Вук Караджич Каравелов посочва в хронологичен ред трудовете му. Някои от тях намираме и в списъка на книгите в библиотеката му (17, 576).

Литературата на сръбски език е представен и от две издания, свързани с дейността на политическата либерална организация на сръбската младеж — Омладина, към която Каравелов проявявал големи симпатии.⁶

Намираме също трудове на чужди автори и учебници, преведени на сръбски език, например трудове на Н. Попов, Е. Лабуле. Париз у Америци. Прев. Петровича; О демократии у Америци. Прев. Николов; Д ж. С т. М и л. Потчиньеност женскиња. С предг. Св. Марковича и Брайтовим говором. Београд, 1870; Славянско-латински рйечник М и к л о ш и ч а н др.

Посочените примери показват, че за Каравелов и сръбският език е бил ключ не само за сръбската наука и култура, но отчасти и за световната наука и култура.

Останалите езици: френски, английски, немски, хърватски, чешки и румънски са представени с незначително количество книги. От тях на четвърто място (само с 14 книги) са публикациите на р у м ъ н с к и е з и к. Оказва се обаче, че седем от тях са докторски тези на българи, следвали медицина в Румъния, на: Г. Странски, П. Бисеров, Георги Д. Сарафов и др. Вероятно младите български лекари подарили отпечатьди от докторските си тези на Каравелов.

Книгите на ф р е н с к и е з и к (12 на брой) са пряко или косвено свързани с България, една граматика и речник на френски език, по което съдим, че Каравелов изучавал този език. Посочваме няколко примера: *Nouvelle grammaire française. Sur un plan très méthodique avec de nombreux exercices d'orthographe, de syntaxe et de ponctuation par Noël et Chapsal*. 48. éd. Paris, 1858; *Petit dictionnaire de poche*. Gerlach, 1857; *Etat actuel et vœux des chrétiens de l'Empire Ottoman*. Par J. Bidischini. London, 1870; J. Bidischini. Ali Pacha, Grand Vizir de l'Empire Ottoman. London, 1870; *L'évènement de Roustchoux et le gouvernement turc*. S. I., 1864; V l. J o v a n o v i č. Les Serbes et la mission de la Serbie dans l'Europe d'Orient. Paris, 1870; E d. L a b o u l a y e. Discours populaires. 1869.

Книгите на х ъ р в а т с к и е з и к са всичко 7. Две от тях са произведения на хърватския писател и политически деец Людевит Гай, който бил в преписка с Каравелов. Посочваме книгите на Гай и още няколко примера: *L. G a j. Časovi Književne sabave*. Zagreb, 1842; *Lira. Različne pjesme*. Zagreb, 1871; *Slavonia od L. St Zagreb*, 1869; V. B o g i š i č. Pravini običaji u Slovena. Privatno pravo. Zagreb, 1867; E. K v a t è r n i k. Istočnopitanje. Hrvati. Historično-právna razprava Zagreb, 1864.

Нищо особено не може да се отбележи за книгите на чешки език (4 на брой). Три от тях са отделни годишници на списания, а единствената книга е граматика на руски език.

От изданията на немски език едното е книгата на Б е р н б а у м.⁷ *Das Reich der Wolken*. Лайпциг, 1859, второто е карти на страните по долното течение на Дунава и на граничните области, а третото е граматика на български език, публикувана от К. С а н к о ф. *Grammatik der bulgarischen Sprache*. Wien, 1852.

⁶ По случай Петия събор на сръбската Омладина Каравелов изпраща поздравителна телеграма от Букурещ от името на българската Омладина. Телеграмата е подписана от Каравелов и Райнов. В нея се казва, че българската Омладина „подава братска ръка на сръбската. Далече сме от вас, но имаме една душа. Единство е нашето спасение. Напред, братя! Да живеете! Български комитет Каравелов, Райнов“ — (6, 104).

⁷ За книгата на Бернбаум Каравелов лише до Ив. Драсов на 6 август 1873 г.: „Намерете книгата на Бернбаума „Das Reich der Wolken“, Лайпциг, 1869 г., наидете рисунките, които се намират на стр. 128, 135, 156, 177 и 210. Можат ли тие рисунки да се земат от типографията на Отта Стамера. . .“ — БАН, ИБ-Л, арх. сб. № 2351/1953.

Единствената английска книга в библиотеката на Каравелов в същност не е от английски автор, а от неговия приятел и съидейник Владимир Йованович, с когото били затворени заедно в Будапещенския затвор: J o v a n o v i t s h. The Emancipation and Unity of the Serbian nation. Geneva, 1871.

Учудва ни фактът, че в библиотеката на Каравелов не намираме нито една книга на гръцки и турски език. А, както е известно, още на път за Русия, той пише и говори на гръцки и турски език. Изглежда, че поради дейността си, насочена изключително към възраждането и политическото освобождение на славянските народи от Балканския полуостров, той не е проявявал интерес към литературата на гръцки и турски език.

Извънредно малко са и книгите на румънски език. Ако съпоставим периода на пребиваването му в Букурещ с количеството на румънските издания, излиза, че Каравелов не се интересувал и от румънската книжнина.

Наличието на няколко книги на френски и немски език в библиотеката показва, че Каравелов изучавал и ползувал френски език, а вероятно и немски. Той имал познания и по латински език, който започнал сам да изучава още като ученик в Пловдив, а след това слушал и курс по латински в Московския университет. Но в списъка не намираме публикации на латински с изключение на речника на Фр. Миклошич.

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА КНИГИТЕ ПО ОТРАСЛИ НА ЗНАНИЕТО

От втория вид анализ на библиотечния фонд за разпределението на книгите по основните области на знанието може да се установи с положителност към какви науки е имал влечение, какво е мястото на художествената литература в живота му, кои автори и с какви произведения са го вълнували.

На тези въпроси може да се отговори, след като се проучат резултатите от разпределението на книгите по отрасли на знанието. Те са отразени, както следва:

Т а б л и ц а № 1

1. Хуманитарни науки — общо	425	заглавия, от конто:
1.1. Исторически науки	194	„
2. Филология. Литературознание. Фолклористика.	70	„
3. Педагогия. Образование.	63	„
4. Политика. Право.	47	„
5. Религия.	31	„
6. Философски науки.	14	„
7. Икономика. Търговия.	6	„
2. Математически и природни науки.	183	„ , от конто:
2.1. География.	69	„
2. Общи въпроси на естествознанието	54	„
3. Геология.	13	„
4. Ботаника	11	„
5. Зоология.	11	„
6. Математика	10	„
7. Физика	7	„

8. Химия	7	„
9. Астрономия	1	„
3. Художествена литература	143	„
4. Медицина, селско стопанство и техника	40	„
от които:		
4.1. Медицина	20	„
2. Селско стопанство	11	„
3. Военно дело.	6	„
4. Техника.	3	„
5. Наука. Справочна литература	28	„
от които:		
5.1. Общи въпроси на науката	7	„
2. Библиография.	5	„
3. Каталози.	4	„
4. Календари	9	„
5. Универсални справочници	3	„
6. Изкуство	2	„

Резултатите от разпределението на книгите по области на знанието, отразени в таблицата, потвърждават интересите и предпочитанията на Каравелов към хуманитарните науки. В своята публицистична, политическа и писателска дейност той е черпал информация преди всичко от събраната в библиотеката му литература по хуманитарните науки.

Интересен е и фактът, че от цялото хуманитарно знание Историеските науки стоят на първо място по количество. Това означава, че, от една страна, Каравелов е ценял високо историческите трудове и е чувствувал необходимост от историческа литература, а, от друга — че последната е оказала може би най-голямо влияние върху формирането на неговите идеали и на личността му.

ИСТОРИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА

Историческата книжнина в библиотеката на Каравелов е представена с различни по вид и предназначение издания, които могат да бъдат систематизирани така:

Трудове, посветени на философските проблеми на историята и на общата история. Такъв е например трудът на немския мислител и писател И. Г. Хердер. — Мысли, относящиеся к философической истории человечества. По разумению и начертанию И. Г. Гердера. СПб., 1829, в който се прави опит за цялостна история на човешката култура. В този си труд Хердер изказва мнение, че се налага да се съберат колкото се може по-бързо изчезващите останки от обичаи, песни и предания на славянските народи, за да се прибавят към общото културно богатство на народите.

От областта на общата история заслужават внимание трудовете на: Г. Гервинус. Введение в историю девятнадцатого века. Перев. под ред. М. Антонович. СПб., 1864; В. Шульгин. Курс всеобщей истории. Киев, 1859; М. Стасюлевич. История средних веков в ее писателях и исследованиях новейших ученых. Т. 1—3. СПб., 1863—1865; Ф. Шлоссер. Всемирная история Т. 8. СПб., и др., 1868—1877; История восемнадцатого столетия и девятнадцатого до падения Французской империи. Перев. 2. изд. Т. 1—8. СПб., 1868—1871; Д. ж. В. Дрэпер. История умственного развития Европы. Перев. с англ. Т. 2. СПб., 1866; Бокль.

История цивилизации в Англии. Пер. К. Бестужева-Рюмина и Н. Тиблена. Т. 2. СПб., 1864.⁸

Трудове от областта на старата история. Такива са например: Д. Л е б о к. Начало цивилизации и первобытно состояние человека. Нравственное и общественное положение диких народов. СПб., 1871; В. Ш у л ь г и н. Курс истории древнего мира. СПб., 1860; Рассказы о старинных людях. Древние римляне. СПб., 1861; Я. Г у р е в и ч. История Греции и Рима. СПб., 1877; Э. Т э й л о р. Первобытная культура. Исследования развития мифологии, философии, религии, искусства и обычаев. Т. 1—2. СПб., 1872—1873; Луи Ф и г ъ е Первобытный человек. СПб., 1876; Судьбы израильского народа в древности. По Ренану, 1862, и др.

История на отделни страни и народи. В тази група Каравелов е дал явно предпочитание на българската история, тъй като изследванията върху българската история са най-много.

Каравелов притежавал двете книги на Ю. И. Венелин: Критические исследования об истории болгар. С прихода болгар на Фракийский полуостров до 988 года. М., 1879, и Древние и нынешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении с россиянам. Историко-критические изыскания. Т. 1. М., 1856.

Намираме също и книгата на Й. Р а и ч. История разных славянских народов, най-паче болгар, хорватов и сербов . . . 1835; на Д. И л о в а й с к и.⁹ О славянском происхождении дунайских болгар. М., 1874, и превода на български на същата книга от Х р. Б о т е в. За славянското произхождение на дунавските българе. Прев. от рус. Х р. Ботев. Букурещ, 1875; М а т е р и а л ы для изучения Болгарии. Вып. 1—5. Бухарест, 1877.

Сред българските издания, посветени на историята на България, привличат вниманието книгите на М. Д р и н о в. Поглед върху произхождението на българският народ и началото на българската история. Виена, 1869; преведената от Л. Каравелов книга на Г. Б о б р и к о в. Историческое обозрение на България. Букурещ, 1874; А. Х и л ф е р д и н г. Кратък извод от българска история. Изваден от съчинения на . . . Издава Д. В. Манчев. Вена 1872; З. К н я ж е с к и. Введение в истории болгарских славян. М., 1847; Д. П. В о й н и к о в. Кратка българска история. Вена, 1861; Г. К р ъ с т е в и ч. История българска, сочинена от Гавриила Кръстьевича . . . Т. 1. Цариград, 1869; Г. С. Р а к о в с к и. Няколко речи о Асеню първому . . . Белград, 1860.

С новата история на България може да се свърже книгата на П. Х и т о в. Моето пътуване по Стара планина и животописанието на някои български стари и нови войводи. Бушурещ, 1872, за която Каравелов пише: „Ние свободно можеме да кажем, че книгата на г. Панайота трябва да бъде свещена за всеки българин“ (23, 229).

С много книги е представена и историята на Русия, например: А. П е т р у ш е в с к и. Рассказы про старое время на руси от начала русской земли до Петра Великого. 6 изд. М., 1877; С. С о л о в ъ е в. Общедоступные чтения о русской истории. М., 1874; П. В е л и к и й. Преобразователь России. Изд. под ред. А. Погоского. СПб., 1972; С. Н. П а л а у з о в. Ростислав Михайлович, русский удельный князь на Дунае-

⁸ По сведения на Ив. Вазов, три дни преди да издъхне, Каравелов четял тази книга (6, 350).

⁹ Каравелов пише, с голямо уважение за Д. Иловайски: „Г-н Д. Иловайски е известен като историк, като мислител и като знаещи учен човек. Неговата всеобща история, която е написана популярно, ясно, вразумително и с критически такт, е преведена на няколко чужди езици“ (18, 371).

в XIII век. СПб., 1851; Савельев. Историко-критические исследования о руссах и славянах. Б. м. г.; А. Погоски. Отечественная война 1812 года. 3. изд. СПб., 1875; К. Бестужев-Рюмин. О том как росло Московское княжество и сделалось царством. СПб., 1865, и др.

Много книги от библиотеката на Каравелов са посветени на историята и на другите славянски народи. Такива са например изданията Я. Воцел. Древнейшая бытовая история славян вообще и чехов в особенности. Киев, 1875; М. Волков. Отрывок из истории Чехии. М., 1855; В. Макушев. Задунайские и адриатические славяне. СПб., 1867; Л. Ранке. История Сербии по сербским источникам. М., 1876, История српского народа. Б. м. г.

Каравелов се интересувал и от историята на Влахия и Молдова. В библиотеката му намираме книгата на Сп. Палаузов. Румынские государства Влахия и Молдавия. СПб., 1859.

Той проявявал специален интерес и към делото на Кирил и Методий. В списъка на книгите му намираме няколко публикации за славянските просветители, например: А. Воронов. Главнейшие источники для истории св. Кирилла и Мефодия. Киев, 1877; В. А. Бильбасов. Кирилл и Мефодий по документальным источникам, Ч. 1. СПб., 1868; В. Е. Априлов. Българските книжици или на кое славянско племе собствено принадлежи Кириловската азбука. Одеса, 1841.

По всяка вероятност тези издания са послужили на Каравелов при написването на неговото специално изследване Кирил и Методий, български просветители. Букурещ, 1875. 64 с.¹⁰

Към историческата книжнина в библиотеката на Каравелов следва да отнесем също и публикациите на исторически паметници и документи. Такива са например: В. Е. Априлов. Болгарские грамоты. Собранные пер. на рус. языка... Одесса, 1845; Добровольский. Русская грамота, 1877.

От историческите науки по-добре е представена етнографията. Това потвърждава също специалните интереси на Каравелов към етнографските изследвания. В описа на библиотеката му намираме такива трудове: Г. Вамбери. Очерки жизни и нравов Востока. Перев. с нем. СПб., 1877; В. Серосийская. этнографическая выставка и славянский съезд в мае 1867 год. М., 1867; В. Макушев. Сказания иностранцев о быте и нравах славян. СПб., 1861; А. Стойкович. Нравы обычаи и памятники всех народов шара. М., 1876; Н. Зайцев. Очерки быта древних евреев. Киев 1869; Русские простонародные праздники и суеверные обряды. Вып. 1—4. М., 1879.

¹⁰ За този труд на Каравелов М. Дринов пише унищожителна рецензия, в която се казва между другото: „Пълна е тая книжка с големи и безмислени фантазии, перабории и с толкова много исторически лъжи, дето се чудим, как може авторът да ги вмества на 64 страници“ (9, 227).

М. Дринов обаче не отчита главното в този труд: патриотичния патос, с който е пропита творбата. Каравелов отстоява гледището си, че Кирил и Методий не могат да бъдат гърци. За доказателство на „тая проста и очевидна истина“ нам не трябват нито исторически паметници, нито буквоедски изследвания, нито археологически сведения, защото здравият разум ни накарва да си съставиме следующите две заключения: 1. Ние никога не можеме да повярваме, че един чист грък ще да се реши да отвори очите на своите врагове. . . 2. Ние никога не можеме да повярваме, че един неславянин (а още и грък) ще да се реши да работи така енергично за разпространението на славянското просвещение почти у всичките славянски племена. . . И така, нека говори кой що ще, а ние ще да кажем първи и последен път, че главната цел, която е накарала солунските братия да изнамерят особена азбука за своят народ и да преведат свещените книги, е била народна или политическа“ (17, 538—539).

Вероятно всички тези изследвания са подпомагали етнографската дейност на Каравелов, плод на която е неговият труд — Паметници народного быта болгар. Издаваемые Любеном Каравеловым. Кн. 1. М., 1861.

Приключвайки с разнообразната историческа книжнина в библиотеката на Каравелов, следва да отбележим, че той притежавал и доста учебници по история, предимно на руски и български език. Такива са например: В. Ш у л ь г и н. Курс всеобщей истории для воспитанниц средних учебных заведений. Ч. 1. Курс истории древнего мира. СПб., 1863; Д. И. И л о в а й с к и. Краткие очерки русской истории. Курс старшего возраста. М., 1873; Българска история за първоначални ученици от Н. Г. М. Виена, 1869; Д. Т. Д у ш а н о в. Кратка българска история попитание и отговор за първоначалните училища. 3. прераб. изд. Виена, 1874.

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ НАУКИ И ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Литературата от тази област на знанието, която е отразена в описа на Каравеловата библиотека, подразделяме на:

Езиковедски изследвания от рода на В. И. Г р и г о р о в и ч. Статии, касающия славянското езика. Казань, 1852; П. Б и л я р с к и. О средноболгарском вокализме по патриаршему списку летописи Манасия. СПб., 1858; Судьбы церковного языка. Ист.-филол. исследования. Ч. 2. СПб., 1848; Главные вопросы языка новоболгарского; О. Б о д я н с к и. О времени происхождения славянских письмен. М., 1855 и др.

Ръководства и помагала за изучаване на езика, като: К. Г о в о р о в. Опыт элементарного руководства при изучении русского языка практическим способом. Курс 3. 1863; А. П. Г р а н и т с к и й. Руско-български разговори. Състав . . . Търново, 1878; Т. И к о н о м о в. Ръководство за словосъчинение на българский язык. Виена, 1875; И. А. Б о г о р о в. Упътване за българский язык. Виена, 1869.

Граматика и учебници по граматика: Ф. И. Б у с л а е в. Учебник русской грамматики, сближенной с церковнославянского с приложением образцов граматического разбора М., 1874; П. П е р е в л е с к и. Славянская грамматика с изборьником. СПб., 1864; А. В о с т о к о в. Сокращенная русская грамматика. 1873; П о ш в а н о в. Краткий учебник русской грамматики. 1876; Т и х о м и р о в. Элементарный курс грамматики. 1877; С. Р а д у л о в. Начална граматика за изучение на българский язык. По К. Говорова. Наредена от . . . Кн. 1—2. Болград, 1870; В. Б е р о н. Първа българско-немска граматика. Болград, 1868; И в. Н. М о м ч и л о в. Граматика за новобългарски език. Виена, 1873; Д. П. В о й н и к о в. Кратка българска граматика с упражнения. Бранла, 1864; Г. З а х а р и д и с. Руководство к славянской грамматике, содержащее право глаголанье, глагоударение и правописание на употребление часловаца и псалтираца. Будим, 1830 и др.

Речници: Ф р. М и к л о ш и ч. Славянско-латински речник; Н. П е т р о в и ч. Французко-сръпски речник. Београд, 1875; Словар церковно-славянского и русского языка. 1876; 30 000 иностранных слов вошедших в употребление в русский язык. М., 1869; Ф. Р е й ф ф. Новые параллельные словари языков русского, французского, немецкого и английского в четырех частях. 4. изд. Карлсруэ, 1877; Д. К о м а с. Эллино-российско-французский лексикон. Т. 1—2. М., 1811; М. И. Т е р е н т ь е в. Толмач [спутник] русских воинов для неизбежных разпросов и переговоров

на языках русском турецком, сербском и греческом. СПб., 1867; А. Б о р о в. Френско-български и българо-френски речник. Ч. 1. Френско-българска част. Виена 1869; Ч. 2. Българо-френски дял. Виена, 1871 и др.

Л и т е р а т у р о з н а н и е т о е представено в библиотеката на Каравелов от редица теоретични и исторически изследвания, като: В. М и н и н. Учебная теория словесности. 1865; П. П о л е в о й. История русской литературы в очерках и биографиях. 3. знач. доп. изд. СПб., 1878; Ю. И. В е н е л и н. О зародише новоболгарской литературы. Кн. 1. М., 1838; М. О р л о в. Курс истории русской литературы. Вып. 1—2. СПб., 1876—1878; Очерк политической и литературной истории словakov за последния сто лет. Б. м. г; А. Н. П ы л и н, В. Д. С п а с о в и ч. Обзор истории славянских литератур. СПб., 1865; Литература российская, великорусская, украинская и галицкая. Львов, 1874; Ю. И. В е н е л и н. Заради возрождение на вой болгарской словесности. М., 1838. Прев. от М. Кифалов. Букурещ, 1842.

Специално внимание заслужава фактът, че Каравелов притежавал съчиненията на известния руски литературен критик и публицист, философ-материалист и революционер демократ — Висарион Григориевич Белинский, който оказва голямо влияние на руската литература и обществена мисъл: Сочинения В. Г. Белинского. Ч. 1—4. 1872—1876.

Към литературознанието следва да отнесем и няколко учебника и учебни пособия: А. Р а д о н е ж к и. Родина. Сборник для класного чтения с упражнениями в разборе, устном и письменном изложении. В 3 ч. 3. доп. изд. СПб., 1877; А. Г а л а х о в. Историческая хрестоматия нового периода русской словесности. Т. 1—2 СПб., 1877; Н. В. Г е р б е л. Хрестоматия для всех русские поэты в биографиях и образцах. СПб., 1873; А. Ф и л о н о в. Русская хрестоматия с примечаниями. Для высших классов средних учебных заведений. СПб., 1867; а също и 2. испр. и доп., изд. Т. 1—3. СПб., 1863—1865 и др.

ПЕДАГОГИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА

Неслучайно изданията от областта на педагогията и образованието стоят на трето място по количество в цикъла на хуманитарните науки. Те са били използвани от Каравелов при подготовката на статията му, посветена на просветата и образованието на българския народ.¹¹

Педагогическата литература е представена също от различни по вид и предназначение издания, които обособяваме в следните групи: Т е о р е т и ч е с к и съчинения и м е т о д и ч е с к и м а т е р и а л и. В тази група намираме много трудове на видния руски педагог, създател на оригинална педагогическа система, изявил се и с ценните си дидактически възгледи — К. Д. У ш и н с к и. Собрание педагогических сочинений К. Д. Ушинского. СПб., 1875; Руководство к преподаванию по „Родному слову“. Ч. 1. 13. изд. СПб., 1877; Детский мир и хрестоматия. Книга для

¹¹ За значението, което Каравелов отдава на просвещението на българския народ съдим по многобройните му статии на тема: „Без свобода няма образование, а без образование — свобода“. „На българите е потребно знание и положителна наука“, „Нам трябва барут и книга, пушки и читалища“ и др.

За Каравелов просветителството е средство за решаването на българския национален въпрос. Той пише: „И така нашият народ почна да живее и да се просвещава, следователно избави се от едно робство, избави се сам от себе си, от своята простота и незнание; а секиму е познато, че правствената независимост води след себе си и политическа независимост. . . Ние не щем да погрешим, ако кажем, че просвещението води след себе си политическа свобода, а не политическата свобода просвещение. . . (20, 513).

класногo чтeния. Ч. 1—2. СПб., 1876; Родноe слoвo для дeтeй младшeгo вoзрастa. Сoстaв. К. Д. Ушинский. 1872, 1877, 1878.

Каравелoв притeжaвaл тpyдa нa чeшкия мислитeл — хумaнист и пeдaгoг Ян A. Кoмeнски. Вeликaя дидактикa. СПб., 1875, в кoйтo сa излoжeни пeдaгoгичeскиe идeи нa Кoмeнски.

Към тeорeтичнитe изслeдвaния спaдaт oщe тpyдoвeтe нa Эд. Лaбyлe. Народнoe oбpaзoвaниe. СПб., 1876; Фр. Диттeсс. Истoрия вoспитaния и oбyчeния для yчитeлeй и вoспитaтeлeй. СПб., 1875; Г. Спeнсeр. Вoслитaниe yмствeннoe, нрaвствeннoe и физичeскoe. 1876; Сбopник пepeвoдoв пo пeдaгoгикe, дидактикe и мeтoдикe. Пoсoбнe для зaнимaющихся oбyчeниeм и вoспитaниeм. Т. 1—2. СПб., 1872; М. Ч. Миллчeвич. Пeдaгoгия или тeмeльи шкoлoвaния. Пpви дeo. Бeoгpaд, 1872; М. Шaпчaнин и Пoпoвич. Хaйнpих Пeстaлoцийe и нeйгoвa пeдaгoгичeскa рaднa. Пo Цк. Aлбepтy и К. Мopф. Бeoгpaд, 1870; Н. И. Пирoгoв. Сбopаниe литepaтypнo-пeдaгoгичeскиx стaтeй, вшeдших в yпpaвлeниe eгo Киeвским yчeбным oкpyгoм (1858—1861). Киeв, 1861; Фр. Диттeсс. Oчepк пpактичeскoй пeдaгoгики. СПб., 1875 и др.

Съчинeния пo пpoблeмитe нa oбpaзoвaниeтo и нa дидактикaтa. Taкивa сa нaпpимep: Oбщeствeннoe oбpaзoвaниe в Сoдинeнннх Штaтax. Сoстaв. Ц. Гиппoгo. СПб., 1872; Л. Н. Тoлстoй. O нaрoднoм oбpaзoвaнии. СПб., 1875; О. Т. Гeксли. Oб yнивepситeтскoм вoспитaнии. Рeч пpи oткpитии yнив. Джонсa Гoпкинсa в Балтимoрe. СПб., 1876; П. Р. Слaвeйкoв. Гaбpoвскoтo yчилищe и нeгoвитe пpви пoпeчитeли. Цapигpaд, 1866; В. Е. Aпpилoв. Дeнницa нoвo-бoлгapскoгo oбpaзoвaния. Ч. 1. Oдeссa, 1841; Н. Блинoв. O спoсoбax oбyчeния пpeдмeтaм yчeбнoгo кypсa нaчaлннх нaрoдннх yчилищ. СПб., 1875; В. П. Oстрoгopски. Русские писaтeли кaк вoспитaтeльнo-oбpaзoвaтeльннй мaтepиaл для зaнятий с дeтми. Для мaтepей, вoспитaтeлeй и yчитeлeй. СПб., 1874; Вoспитaтeльнoe зaвeдeниe для южнo-слaвянских дeвиц в Мoсквe. A. Кoмб и Бoк. Ухoд зa дeтми физнoлoгичeский и нрaвствeнный и пpактичeскиe нaстaвлeния oб yмствeннoм и тeлeснoм вoспитaнии дeтeй дoмa и в шкoлe. СПб., 1873.

Бyквapи и читaнки: нa руски, бoлгapски и сpбски eзик: Бyквap нaрoдннй. Б. м. г.; Р. И. Блъскoв. Бyквap зa пpвoнaчaлнитe yчeници пo нaй-нoв и нaй-лeсeн спoсoб, кoйтo сe нaричa звyчнa мeтoдa. Нарeдил . . . 2. Пpoм, изд. Гюpгeвo, 1874; И. A. Кoвaчeв. Бoлгapски бyквap, пo звyчнaтa мeтoдa зa нaрoднитe шкoли. Виeнa, 1875; Ив. Н. Мoмчилoв. Бyквap c кapтинки. 5 изд. Виeнa, 1875; Бyквap зa oснoвнe сpпскe шкoлe. Бeoгpaд, 1873; Слaвeнски бyквap зa oснoвнe сpпскe шкoлe. Бeoгpaд, 1863; Дpyгa читaнкa зa oснoвнe сpпскe шкoлe. Пpеглeдaнo и oдoбpeнo шкoлскoм кoмисииoм. Бeoгpaд, 1850; Читaнчицa yз бyквap зa oснoвнe сpпскoe шкoлe. Пpеглeдaлa и oдoбpилa шкoлскa кoмисия. Бeoгpaд, 1870; A. С. Цaнoв. Пpвa чeтeницa зa пpвoнaчaлнитe yчилищa. Виeнa, 1874¹²; Ив. Н. Мoмчилoв. Пpвa читaнкa. Виeнa, 1874; Д. В. Мaлчoв. Дeтский свят. Книгa зa чeтeниe в клac, пpиспoсoбeнa пo стeпeннo yмствeнo yпpaжнeниe и нa нaглeднo зaпoзнaвaниe c пpeдмeтитe нa пpиpoдaтa. Виeнa, 1875¹³; Н. Щepбин. Пчeлa. Сбopник для нaрoднoгo чтeния и

¹² За читaнкaтa нa A. С. Цaнoв Карaвeлoв пишe oтpицaтeлнa рeцeнзия: „Г. Цaнoв, кaктo сe види из нeгoвaтa книжкa, пpинадлeжи в числoтo нa oниx стapи пeдaгoзи, кoнтo oбичaт дa събирaт pазнoвидни мoрaлни дpипeлчeтa, дa шият oт тях yмствeнo цeлo и дa гo въвирaт в глaвитe нa yчeницитe си“ (18, 404).

¹³ Спoрeд Карaвeлoв тaзи хpистoмaтия нe мoжe дa oтгoвopи нa нyждитe нa сpднитe yчилищa нитo c пoдбopa нa мaтepиaлa си, нитo c излoжeниeтo си. Тoй пишe: „Aкo

для употребления при народном обучении. 5. изд. СПб., 1877; Л. К а р а в е л о в. Сокол. Сборник от разни списания за прочитане. За учебните заведения. Състав . . . Букурещ, 1875.

Каравелов се интересувал както от класическите постановки на педагогията, така и от най-новите и съвременни методи за образованието. Това личи и от сборника със статии в неговата библиотека, съставена от Э. Ю м а н с. Новейшее образование. Его истинные цели и требования. Сборник статей. СПб., 1867, а също и от книгата на Э. Л а в л е й. Народное образование. Народные школы: их современное положение и относящееся к ним законодательство во всех государствах. СПб., 1873.

ЛИТЕРАТУРА ПО ОБЩЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧЕСКИ И ПРАВНИ ВЪПРОСИ

Публикациите по обществено-политически и правни въпроси са доста разнородни по характер и предназначение. За изследователя на личността на Каравелов представляват особен интерес тези трудове, под чието влияние се сформирали политическите възгледи и идеи на големия български революционер и писател.

Известно е, че още в Москва Каравелов се запознава с идеологията на руските революционни демократи: Добролюбов, Чернишевски и Херцен, и на най-младия последовател на Белински и Чернишевски — Дмитрий Иванович Писарев. В своята повест „Крива ли е съдбата“ Каравелов изрежда имената на световноизвестни учени и писатели, които са тласнали с творчеството си и с делата си човечеството по пътя на прогреса. Наред с имената на Нютон, Сервантес, Шекспир, Галилей Каравелов споменава и Белински, Херцен и Чернишевски. Чрез трудовете на руските революционни демократи, които Каравелов притежавал в библиотеката си, той формира възгледите си по основните проблеми на живота, науката, политиката и изкуството, като ги прилага в политическата си и революционната дейност и в написаните от него художествени произведения.

Поради своята всеобхватност съчиненията на руските революционни демократи могат да бъдат отнесени по съдържание също и към философия, и към литературна критика, и естетика. Но поради това, че с дейността си против царизма и крепостничеството като идейни вдъхновители на революционно-демократичното движение в Русия те възпитавали политически прогресивната младеж, считаме, че е най-уместно да отнесем трудовете им към политическата книжнина.

Първото, което се хвърля на очи, когато преглеждаме списъка на библиотеката от гледна точка на политически учения, са съчиненията на В. Г. Б е л и н с к и, които бяха цитирани в Литературознание; на Н. А. Д о б р о л ю б о в. Сочинения. 4, тома. СПб., 1871.

Намираме и издаваното от Херцен в чужбина списание: Полярная звезда. Литературный и обществено-полит. сборник, издававшийс. А. И. Герценем совместно с Н. П. О г а р е в ым. Лондон, 1858; кн. 8, Женева, 1969, а също и книгата на Н. П. О г а р е в. Разбор нового крепостного права. Лондон, 1861.

желаем да научим ученика да мисли правилно, то трябва да го гощаваме не с половин мисли и не с осакатени разсъждения, а със свършени умствени изследвания или с пълни описания на тоя или она предмет“ (18, 401).

Неговият сборник „Сокол“ е предназначен да отговори на изискванията на средните училища и да измести с достоинства си „Детинския свят“ на Д. В. Манчов.

Към политическата книжнина отнасяме и книгата на Б. Н. Чичерин. История политических учений. Ч. 1—4. М., 1869.

Спомен от познаниството на Каравелов с анархиста Михаил Александрович Бакунин¹⁴ вероятно е и книгата: Наука и насущное революционное дело Бакунина. Б. м. г.

Сред книгите от областта на политиката в библиотеката на Каравелов намираме и програмния документ на научния комунизъм, написан от К. Маркс, Ф. Енгелс Манифест коммунистической партии. Б. м. г. Присъствието на тази книга в библиотеката на Каравелов се обяснява напълно, като се вземат под внимание изнесените на тази страница под линия факти.

Друга книга измежду политическата книжнина, която привлича вниманието, е Устав на Българския революционен централен комитет. Женева, 1870.

Тук е и написаната от Каравелов брошура — Български глас, на чиято корица е означено, че е издадена в Женева през 1870 г., но в действителност е напечатана в Букурещ. В нея Каравелов не се отрича от идеята си за федерация, но прави същевременно решителна крачка за сближение с Левски, като признава, че организацията е важно условие за освобождението на България. Той пише: „Следователно въпросът тука не е, че българският народ не е способен за революция, а в неговата неспособност да създаде организация, която да може да донесе на неговия бунт победа.“ . . . Завършва: „Хайдете, мили братя, напред за нашето свято и право дело, хайдете да изтребиме злото и да очистиме нашата земя с огън и нож от страшното турско варварство и от фанариотския разврат. Напред“ (18, 453).

Освен тези издания в описа са отразени и много публикации, посветени на важни политически въпроси, на вътрешното политическо положение у отделни страни, например: Н. Попов. Сърбия после Париского мира. Св. 1. Београд, 1872; Преписка Кнежевско-Српског министерства иностранных дела о Дунавском питаню на Лондонской конференции держаной 1871 г. Београд, 1871; Законотворна скупщина Чланци о уставним реформе. Београд, 1870; Рад ванредне, друге скупщина. Београд, 1870.

Заслужава да се изтъкнат и книгите на: Дж. В. Дрепер. Гражданское развитие Америки. СПб., 1866; Т. Юзефович. Договоры России с Востоком политические и торговые. СПб., 1869; А. Ф. Теохаров. Настоящее положение болгар и краткие заметки из их прошедшей истории. М., 1876; П. Леонард. Германия или Франция. СПб., 1875; Отговор владетеля румънов Александър Йоана А. към везира на Портата Фуад паша. Прев. от рум. Г. С. Раковски. Букурещ, 1865.

Каравелов се интересувал и от документите във връзка с българските колонии, както и от материали, свързани с вътрешната политика на Ру-

¹⁴ Установени са връзките на Каравелов с Бакунина, Нечаев и други дейци на революционното движение. В писмо до Огарев от 27 февруари 1870 г. Бакунина съобщава: „От Каравелов я получил только одно письмо в конце сентября и отвечал в октябре только один раз, после чего ни слуху ни духу“ (3, 76).

Както допуска Л. Ернхонев (3, 77), Каравелов явно не споделял идеите на Бакунина. Това обяснява и отслабването на връзките му с бакунистите.

Той се познавал обаче и с такива руски революционери, които били идейни противници на Бакунина и Нечаев. Става дума за Руската секция на I Интернационал, в която викали Н. Утин, Трусев, Е. Дмитриева и др. Именно в органа на руската секция към I Интернационал — „Народное дело“, № 6—7, 1 авг. 1870 г., за пръв път се появява „Програма българското революционно комитета“, съставена от Л. Каравелов. Редакцията я публикува, като добавя следното: „Мы получили от наших друзей—болгар для опубликования следующую программу, которую мы приветствуем, как выражение всюду возникающих стремлений к революционной борьбе против повсюду еще царящего политического и экономического гнета“ (3, 77).

мъния. В описа намираме такива книги: Престолна беседа владетеля Румънии Александра Йоана I, изречена в отварянието на Камарата и Сената 5/17 декември 1865. Прев. от рум. Г. С. Раковски. Букурещ, 1865; Постановления за българските колонии и височайши хрисовули за тяхното основание и потвърждение. Изд., а навярно и прев. С. И. Радулов. Болград, 1864.

Литературата по правни въпроси е застъпена от такива издания: Царский наказателный законник. Прев. от тур. Ив. П. Чоралчиев. Русчук, 1867; Царски търговски законник. Прев. от турски и изд. Ст. Попов. Русчук, 1866, Пълно събрание на държавните закони, устави, наставления и високи заповеди на Османската империя с приложение на сключените с чуждите държави трактати и протоколи; на издадените императорски фермани за подвластните на империята княжества; на потребните разяснения и на азбучен указател. Прев. от турски. Изд. Хр. Арnaudов. Т. I—3. Цариград, 1871—1873; В. В. Богишич. Упътване за описание правните обичаи, които живеят у народа. Прев. и пояснено от П. В. Оджаков. Прага, 1874.

ЛИТЕРАТУРА ОТ ОБЛАСТТА НА РЕЛИГИЯТА

Тази книжнина е представена от различни по характер и предназначение издания, които систематизираме по следния начин: Богослужбни книги и богословска литература. Такива са например: Д. Соколов. Священная история Нового завета. СПб., 1877; Молитвы, заповеди и символ веры с объяснением. 7. изд. СПб., 1877; Пространный христианский катехизис. 1861; Священная история Ветхого завета. СПб., 1878; Новый завет господа нашего Иисуса Христа. Превод от Неофита иеромонаха П. П. Рилца. Лондон, 1859; Й. Николский. Кратко тълкувание на божествената литургия. Състав. и доп. с тълкуванието на по-главните празници, които празнува християнската черква от... Прев. Д. Т. Душанов. Виена, 1875.

Беседи, проповеди, жития на църковни дейци и светци: Н. К. Нетоструев. Древние русские поучения и послания об иноческой жизни. Харьков, 1862; И. Ремезов. Сказания о подвигах св. благ. вел. кн. Владимира Равноапостольного. СПб., 1863; Преподобный Сергей Радонежский. 1873; Из церковных бесед Белюстина; Д. Р. Блэксов. Слова и проповеди, написани и сказвани у село Дивдядово при Шумен от покойния свещеник... Букурещ, 1874.

Църковна история. Спадащите към тази група трудове могат да се отнесат с основание и към историческите науки: М. Дриннов. Исторически преглед на българската църква от самото ѝ начало до днес. Виена, 1869; К. Н. Бестужев-Рюмин. О крещении Руси, о Владимире святом, о сыновях его и об монастыре Печорском. 3. изд. СПб., 1875; Е. Голубинский. Краткий очерк истории православных церквей болгарской, сербской и румынской. М., 1871; П. Знаменский. Руководство к русской церковной истории. 2. испр. и доп. изд. Казань, 1876; К. Добронравин. Очерк истории славянских церквей. СПб., 1873.

Към изследванията на църковната история можем да отнесем и трудове, посветени на историята на религията, като например: История религии. Т. I—6, СПб., 1869—1872.

Състояние на християнските църкви, на българската църква: И. Березин. Православные и другие христианские церкви в Турции. СПб., 1855; П. Тесовский. Греко-бол-

гарский церковный вопрос. 1873.; Т. И к о н о м о в. Избиранieto на български екзарх. Цариград, 1872; Н. А. Б л а г о в е щ е н с к и й. Среди богомольцев. Наблюдения и заметки во время путешествия по Востоку. 2. доп. изд. СПб., 1872.¹⁵

Сред книгите, посветени на религията, се откроява трудът на Д. ж. У. Д р е п е р. История отношения между католицизмом и наукой. СПб., 1867.

ЛИТЕРАТУРА ОТ ОБЛАСТТА НА ФИЛОСОФСКИТЕ НАУКИ

Анализът на библиотечния фонд показва, че Каравелов имал в своята библиотека и по няколко книги, разглеждащи основни проблеми на философията, логиката, психологията, етиката и естетиката. Такива са например трудовете на Н. Ч е р н и ш е в с к и й. Эстетические отношения искусства и действительности. СПб., 1865; Ф. Ф у к у. История труда. Природа и человек. СПб., 1872; С. С м а й л ь с. Самодеятельность. 1877; С. П е л и к о. За длъжностите на человека. Прев. от итал. ез. Тошкович. Под ред. на Д. Мутев, Болград, 1862; В. Б е р о н. Логика. Първи път на български изложена. Виена, 1861; Ф р. Ц е л а н д. Кратки начала от нравствена философия. Прев. от англ. Ив. Тонджоров. Виена, 1869; А. В а с и л ь е в и ч. Психология као наука. Удешена за школску потребу. Београд, 1870; М., К у ю н д ж и ч. Философия у Срба. Прво доба. Практични правац. Београд, 1868.

ЛИТЕРАТУРА ПО ИКОНОМИКА И ТЪРГОВИЯ

На първо място заслужава внимание книгата на О. Х ю б н е р. Начала на политическата икономия. Книга за училищата и за народа. Цариград, 1868. Тук отнасяме и: Труды Императорского Вольного экономического общества к поощрению в России земледелия и домостроительства. 1872—1873; Д. ж. П о п о в и ч. Торговачко кнѣгководство, торговачка практика. Београд, 1874 и др.

Приключвайки с анализа на литературата от областта на хуманитарните и обществените науки, стигаме до извода, че с нейна помощ Каравелов се насочва към широка писателска и публицистична дейност.

ЛИТЕРАТУРА ОТ ОБЛАСТТА НА ПРИРОДНИТЕ И МАТЕМАТИЧЕСКИТЕ НАУКИ

За разлика от другите българи, следващи в Москва през 60-те години на миналия век, Каравелов не се ориентира единствено към хуманитарното знание. У него по изрази на акад. М. Арнаудов, „културно-историческото знание върви под ръка със социално-политическото и естественонаучното“ (2, 133). Каравелов проявява също голям интерес и към природните и физикоматематически науки. Доказателство е и неговата библиотека, комплектувана добре с литература и от тези области на знанието.

Поставяйки на второ място този цикъл, следва да отбележим, че разликата между него и историческите науки по количество на литературата е

¹⁵ За тази книга на Благовещенски Каравелов публикува рецензия, в която се казва: „Ние съветуваме нашите писатели да преведат всичката книга на г-на Благовещенски, защото тя ще да отвори очите и на православните християни. . .“ (18, 422). Каравелов има пред вид измамите, с които си служи духовенството, използвайки невежеството на богомолците (б.а.).

незначителна. Това означава, че както историята, така и естествознанието са играли съществена роля при формирането на Л. Каравелов като културна и всестранно образована личност.

ЛИТЕРАТУРА ОТ ОБЛАСТТА НА ГЕОГРАФИЯТА

Пристъпвайки към анализа на втория цикъл науки в библиотеката на Каравелов, ще отбележим, че неслучайно географията стои на границата между хуманитарните и естествените науки. В същност в своите разновидности — икономическа и политическа география, тя влиза в общността на хуманитарните науки.

Географията е представена и с най-много книги, което пък е указание за интереса и предпочитанията на Каравелов към изследванията в тази научна област. Броят на книгите по география е почти същият (само с една книга по-малко) като този на литературата по филология и литературознание. Това означава, че за Каравелов тези два отрасъла на знанието са имали равностойно значение.

Географската литература е представена от няколко основни вида публикации, които групираме: така Основни курсове по география.

Тук отнасяме трудовете на Э. Л. Реклю. *Земля и люди. Всеобщая география*. Вып. 1—2. 1876—1877, и *Земля. Описание жизненных явлений земного шара*. СПб., 1872—1873; К. Бернадский. *Земля и люди или живописные путешествия и рассказы из быта народов, жизни животных и описания примечательнейших и достопамятнейших местностей всех пяти частей света*. Состав. . . 2. изд. Т. 1—2. СПб., б. г.; А. Пуликовский. *Общий обзор земного шара в физическом, этнографическом и политическом отношениях (Курс аналитический)*. СПб., 1874; И. А. Хлебников. *Физика земного шара. О явлениях, производимых на земном шаре теплотою*. СПб., 1866; М. Ф. Мори. *Физическая география моря*. Пер. А. Толстопятов. М., 1861; И. В. Богоров. *Кратка география, математическа, физическа и политическа*. Букурещ, 1851.

Географски изследвания, посветени на отделни страни: И. Е. Кампе. *Откритието на Америка. Книга забавителна и полезна за всекиго. Из съчиненията на . . . Ч. 1. Виена, 1875; Малый земльопис Сербии и Турские. Белград, 1862; Студитский. Рассказы об открытии Америки. 1874; Изображение современного состояния Турции в географическом, статистическом, религиозном и военном отношениях*. Перев. с франц. М. А. Убичини. СПб., 1854; Жонво. *Нынешняя Америка. С предисловием Лабулэ*. СПб., 1872; Г. Гартвиг. *Природа и человек на крайнем севере*. Перев. с нем. С. А. Усов. 2. изд. испр. М., 1866; *Человек и природа на островах Великого океана*. М., 1869; А. Редлов. *Руководство к изучению русской земли и ее народонаселения*. Состав. . . и изд. по лекциям М. Владимировского Будакова. Т. 1—2. Киев, 1867; Ст. Захарьев. *Географико-историко-статистическое описание на Татарпазарджишката каза*. Виена, 1870.

Описания на пътешествия и географски експедиции. Този вид публикации са най-много в библиотеката на Каравелов. Такива са например: В. И. Григорович. *Очерки путешествия по Европейской Турции*. 2. изд. М., 1877; Н. Мосолов. *Отрывки из путешествий по восточным областям Европейской Турции*. СПб., 1868; Э. Циммерман. *Путешествие по Америке в 1869—1870 г. М., 1872; Путешествия и открытия 2-рой Гринельской экспедиции и северных полярных страны для оты-*

скания сѣра Джона Франклина, совершенные в 1853—1854 и 1855 г. д-ра Кэна. Пер. с нем. А. Тихменева. 2. испр. изд. СПб., 1866; Е. К о в а л е в - с к и. Странствователь по суше и морям. СПб., 1871; Б а л а н т а й н. Мир льдов. Приключения и происшества в жизни в полярных странах. СПб., 1866; Я. В е й н б е р г. Путешествие Гумбольдта в Америку. Статья вторая. Б. м. г.; Э. Ф о г е л ь. Путешествия и открытия в центральной Африке, Великой пустыни и землях Судана. С приложением краткого жизнеописания Фогеля. На осн. ориг. источников составлено Г. В а г н е р о м. Пер. с нем. В. Деппиш. СПб., 1861; Путешествие Давида Ливингстона во внутренней Африке. С описанием замечательных открытий в южной Африке с 1840 по 1856. Пер. с нем. под ред. А. Разина. СПб., 1862; А. В а м б е р. Путешествие по Средней Азии. 2 изд. М., 1874; Пътуване около света. Прев. от френски С. С. Бобчев. Цариград, 1874; И. А. Б о г о р о в. Няколко дена разходка по българските места. Пътувал през 1865—1868 г. . . Букурещ, 1868; Ф. К а н и ц. Дунайская Болгария и Балканский полуостров. Ист., географ. и этногр. путевые наблюдения. 1860—1875. СПб., 1876¹⁶ и др.

Учебници и учебни помагала по география. А. Б у р г е р. Краткий учебник географии для начинающих. М., 1871; Л е - б о д е в. Учебна книга географии. 1877; А. П у л и к о в с к и й. Учебник всеобщей географии. 2. изд. Ч. 2, СПб., 1875; В. П ю т ц. Учебник сравнительной географии для средних учебных заведений. С нем. изд. испр. пер. Л. Телегин. Вып. 1. М., 1864; Е. Л и х а ч е в, А. С у в о р и н. Великие явления и очерки природы. Географическая хрестоматия. СПб., 1874; А. П у л и к о в с к и й. Отечественная география для русских учебных заведений. СПб., 1873; А. С о п о в и ч. Учебник математической и физической географии. Составл. объеме гимназ. курса. Киев, 1866; К. С м и р н о в. Кратко учебно земеописание. Прев. от 12. изд. с малки изменения и дополнения от Д. Благоев и Хр. Павлов. Ч. 1. Общи познания из земеописанието изчислително, естествено и гражданско. Виена, 1874; Д. В. М а н ч е в. Землеописание за първоначални ученици. По К. Вена, 1869; Малый земльопис княжества Србые у Туског царства у Европи за основне школе. Београд, 1851.

Каравелов имал и два учебни географски атласа, записани към фонда на библиотеката му.

ЛИТЕРАТУРА ПО ОБЩИ ВЪПРОСИ НА ЕСТЕСТВОЗНАНИЕТО

И тази литература е представена с различни по вид и предназначение публикации, които систематизираме в следните групи: н а у ч н и и п о - п у л я р н и и з д а н и я. Сред тях привличат вниманието ни трудовете на: Ч. Д а р в и н. Происхождение человека и половой подбор. Пер. с англ. Под. ред. Г. Е. Благосветлова. В двух томах. СПб., 1871; О происхождении видов путем естественного подбора или о сохранении усовершенствованных пород в борьбе за существование. Пер. с англ. С. А. Рачинский. 2. изд. испр. М., 1865; Путешествие вокруг света на корабле Бигль. Т. 1. Пер. с англ. СПб, 1871; Г. Г а р т в и г. Единство мироздания. Пер. с нем. М.,

¹⁶ Каравелов намира, че книгата на Каниц ще бъде от полза за всички българи: „Ще кажа само, че г. Каниц, който от 1860 г. е захванал да пътува по турската империя и който 16 пъти е кръстосал Балканския полуостров, е познал Турция и нейното население твърде добре, следователно неговите думи не могат да бъдат ни пристрастни, ни невежествени. . . Г. Каниц е турил вече под печат своите пътешествия по България, които са любопитни не само за европейците, а и за нази, защото ние и до днес още не сме научили себе си“ (19, 293).

1865; Очерки природы. С предисловием проф. Шлейдена. М., 1860; Ф. А. Ц и м м е р м а н. Растительная и животная жизнь на земле. Пер. с 20-го нем. изд. и издал А. Смирнов. М., 1867; Мир до сотворения человека. Общепонятное изложение первобытного состояния нашей планеты. Пер. с 15-го нем. изд. Павел Орехин. 2. пер. изд. СПб., 1865; Х. А. Ц и т т е л ь. Первобытный мир. Очерки из истории мироздания. Пер. с нем. под ред. д-ра А. А. Иностранцева. СПб., 1873; К. Ф о х т. Человек. Место его в мироздании и в истории земли. Лекции. Пер. А. Кашин. СПб., 1865; Естественная история мироздания. С нем. пер. 2. изд. без перем. М., 1868; Д. Г е р ш е л ь. Философия естествознания. СПб., 1868; Э. Р о с м е с с л е р. Значение естественных наук в образовании и преподавании их в школе. Пер. с нем. с предисловием А. Пыпина. СПб., 1864; А. Б е р ш т е й н. Из области естественных наук. Популярное изложение различных отраслей естествознания. СПб., 1865.

Каравелов притежавал и няколко популярни издания по естествена история, означени като: „Кратка естествена история“, „Елементарен курс по естествена история“ или „Естествена история в разкази“, всичките на руски език.

Публикации, посветени на основните компоненти на природата: в ъ з - д у х, в о д а, м о р е, о к е а н. Такива са например: Г. Ш т а л ь. Чудеса водного мира. Пер. с нем. Подлинника. М., 1860; Д ж. Т и н д а л ь. Вода в виде облаков и рек, льда и глетчеров. Популярны лекции. Полный пер. Алекс. Фрейденберга. Киев, 1874; А. Р о с м э с л е р. Вода. Изложение для образованных читателей и читательниц. СПб., 1862; Р о м б е р г. Описание моря и совершающихся в нем явлений. Пер. с нем. под ред. Вышеславцева. СПб., 1861; Г. Б и р н б а у м. Царство облаков. Популярное изложение атмосферических явлений. СПб., 1861; Что такое воздух и влияние его на животных и растениях. М., 1863; А р. М а н г и н. Океан, его тайны и чудеса. М., 1868.

У ч е б н и ц и и учебни помагала по естествена история : И. Л а м п е р т. Естественно-историческая хрестоматия. Сборник лучших статей по естествознанию для чтения в гимназиях и реальных школах. Состав. по 3. нем. изд. Т. 1. СПб., 1866; П р и р о д а. Книга для чтения дома и в школе. По шведскому сочинению д-р Н. И. Берлина. М., 1868.

Различните природни науки са представени с почти еднакъв брой книги. От тях по-слаб превес имат публикациите по

Геология

Прилагаме няколко примера: Ч. Л я й э л л ь. Основные начала геологии для новейшие изменения земли и ее обитателей. Т. 1—3. М., 1866; Д. П э д ж. Философия геологии. Краткий обзор цели, предмета и свойства геологических исследований. СПб., 1867; С. К у т о р г о й. Естественная история земной коры. СПб., 1858; К. Ф о х т. Руководство к геологии. Пер. и дополн. под ред. А. Кормилова. СПб., 1865; М. Х а н. Дива природы в недрах земли. Состав по новейшим источникам. СПб., 1865.

Ботаника

Тя е представена от издания като: Л. Ф и г ь е. Жизнь растений. СПб., 1870; М. И. Ш л е й д е н. Растение и его жизнь. Популярны чтения. Пер. С. А. Рачинский. М., 1862; С. Д ж о н с о н. Как живет растение. Объяснение главнейших явлений в жизни растений. Пособие для садоводов и сел-

ских хозяев. Пер. с англ. СПб., 1872; К. М ю л л е р. Мир растений. Опыт космической ботаники. Пер. с нем. под ред. К. Резенера. СПб., 1863; В. В. Г р и г о р ь е в. Краткая ботаника. М., 1866; Е. Б о р о з д и н. Ядовитые растения. СПб., 1870 и др.

Зоология

Тези издания са предимно от: А. Э. Б р е м. Иллюстрированная жизнь животных. Всеобщая история животного царства. С рис. под руководством Р. Крэммера. 7. изд. Т. 1—4. СПб., 1868—1874; К. Ф о х т. Зоологические очерки или старое и новое из жизни людей и животных. Пер. под ред. С. Ковалевского. СПб., 1867; Г. Л ь ю и с. Очерки животной жизни. Пер. с англ. С. А. Рачинский. М., 1865; Г. Г а р т в и г. Тропический мир в очерках животной и растительной жизни. М., 1865; Г. Л ь ю и с. На берегу моря. Зоологические этюды. М., 1862 и др.

Математика

Тя е представена от книги с предимно популярен характер: Б у р е - н и н. Руководство к арифметике. 1871; А. Т и х о м а н д р и ц к и. Начальная алгебра. СПб., 1855; М. Г и р ш. Собрание примеров, формул и задач из буквенного вычисления и алгебры. СПб., 1864; А. Д а в и д о в. Начальная алгебра. 4. изд. М., 1870; Ф. Б у с с е. Основания геометрии. Руководство состав. для гимназии. 1867; М и х а й л о в. Уроци за първите четири аритметически правила и за счетовете. Прев. от рус. Хр. Ботев. Букурещ, 1873; И. П а у л с о н. Аритметика по начинът на Грубе. Методическо ръководство за начални учители и ученици. Вена, 1875; Рачуница за гимназийске джаке от К. Црногорца. Београд, 1873.

Физика

С популярен характер са и изданията: А. Г а н о. Опитна физика с 368 хубави чертежи, съставена на французски език, а прев. от Й. Груев. Виена, 1869; М. Ф а р а д е й. История свечки. С прибавлением лекции о платине. Под ред. Н. Бекетова. Харьков, 1866; Физика в простых уроках. Прев. Шишкова. 1871; Ф р. А р а г о. Гром и молния. Ученая и популярная записка. Пер. М. С. Хотински. СПб., 1859; Д ж. Т и н д а л. Тепло и холод. Шесть лекции читанных детям. Пер. и под ред. П. А. Хлебникова. СПб., 1869.

Химия

Литературата от тази област има също популярен характер: О. К а - г у р. Курс элементарной общей химии. Уроки читанные в центральной школе искусств и мануфактур. 2. изд. испр. и дпл. по 2 фр. изд. СПб., 1863; Ю. А. Ш т е к г а р д т. Учебник химии или первоначальное изучение химии при помощи самых простых опытов. С 9-го испр. изд. пер. и изданное под ред. А. И. Ходнева. СПб., 1859; Н а ч е в. Химия. Б. м. г.; М. Й о - в а н о в и ч. Химия за главни народни училища. Виена, 1872 и др.

Цикълът на природните и математическите науки в библиотеката на Каравелов завършва с една книга по *астрономия* на О. М. М и т ч е л. Небесни светила или планетите и звездни минове. Попу-

лярно изложение на всички открития и теории на новата астрономия. Виена, 1875.¹⁷

От прегледа на литературата във втория цикъл науки става ясно, че Каравелов доставил за библиотеката си сериозни научни изследвания, посветени на основни проблеми от областта на естествознанието. Тази разнообразна по вид и съдържание литература му служила не само за задоволяване на личните му интереси и за повишаване на неговата култура и образованост. Той се ползувал от нея и в работата си като писател и публицист-популяризатор на знания за народа. С произведенията на великите естествоизпитатели той изграждал философския си мироглед.

В сп. „Знание“, чийто редактор е Каравелов, е оповестена програма в пет параграфа, от които цитираме четири: „1) Ние желаеме да дадем в ръцете на българския народ такъв един сборник, който би го опознал барем колко годе със съвременната наука и знание; 2) Ние желаеме да изнесем пред очите на българската публика онова учение, което е припознато за велико, за полезно и за животворящо от сичките здравомислящи хора. . .; 3) Ние ще да употребим сичките си сили да опознаем българите с животът на другите европейски народи; 4) Ние ще се мъчим да бъдем полезни не само на учениците и на учителите, но и на търговците (10).“

Съобразно с тази програма списанието съдържа: 1) „Словесност“ — стихотворения и разкази (оригинални и преводни); 2) „Наука“ — статии по история, география, етнография; 3) „Природни науки“ — статии по ботаника, химия, медицина и др.; 4) „Селско стопанство“ — народни песни, отзиви за български и чужди книги, осведомителна библиография (главно за чужди книги) и разни известия (11, 461).

Приведените цитати ни убеждават, че Каравелов използвал библиотеката си както в нейната част за хуманитарните науки, така и книгите ѝ от областта на природните и физико-математическите науки, а също и в областта на приложните науки, за да направи списанието си по-интересно и по-полезно за българските читатели.

ЛИТЕРАТУРА ОТ ОБЛАСТТА НА МЕДИЦИНСКИТЕ СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ И ТЕХНИЧЕСКИТЕ НАУКИ

Те са представени с малък брой заглавия (само 40). Сам по себе си този факт вече говори за по-слаб интерес от страна на Каравелов към тези области на знанието. Характерно за литературата и от трите научни комплекси е липсата на теоретични трудове и на научни публикации. Преобладаващата част от изданията имат научнопопулярен характер; предназначени са за практически цели.

Най-много (20) са изданията от областта на медицината. Измежду тях различаваме публикации от областта на физиологията, хигиената, популярни лечебници. Такива са например книгите на немския философ, представител на вулгарния материализъм, естествоизпитател и по професия лекар — Л. Б ю х н е р. Физиологическите картини. Пер. с нем. Е. А. Усов. 2. изд. М., 1866; на немския естествоизпитател и философ, един от главните представители на вулгарния материализъм — К. Ф о х т. Фи-

¹⁷ Каравелов, посреща българския превод на тази книга с „отворени обятия“, радвайки се, че и на български език се явяват „сериозни, грамотно написани и необходими книги“. По повод издаването на същата книга той предлага да бъде отделено в училищата „първо място на естествознанието, защото в него се заключава почти всичко, щото се нарича положително богатство“ (18, 394).

зиологические письма. Пер. с нем. Н. Бабкин и С. Ламанский. 2. изд. Вып. 1—2. СПб., 1867; И. Ф. Ц и о н. Сердце и мозг. Речь произн. торж. акте Импер. Медико-хирург. акад. 21. января 1873 г. СПб., 1874; на великия руски учен основоположник на руската физиология, чиито трудове нанасят съкрушителен удар на идеалистическата теория за „Свободата на волята“ — И. М. С е ч е н о в. Рефлексы головного мозга. СПб., 1867; К. Б о к. Человеческое тело: его строение, жизнь и холя. Пер. с нем. под ред. И. Паульсона. 4. испр. изд. СПб., 1875; Я. М о л е ш о т. Учение о пище. Общепонятно изложение. Пер. с нем. 2. изд. под ред. Сорокина. СПб., 1868; К. Р е к л а м. Игiena или как да се варди здравие то и работната сила между народа. Прев. от д-р Д. Моллова. Виена, 1878; Н а ч е в. Понятие за хигиена. Лекции, четени в Болградското централно училище. Болград, 1875; В. Д ж о р д ж е в и ч. Начела войне хигиене. Београд, 1874; от същия автор. Народна медицина у срба. Новий Сад, 1872; Српски архив за целокупно лекарство. Т. 1—2. Ред. Вл. Джорджевич. 1874; И. А. Б о г о р о в. Селският лекар. Виена, 1875, и др.

Селскостопанската книжнина е представена от няколко основни курса по основи на селското стопанство, а също и от публикации по някои от главните отрасли на селското стопанство — растениевъдство, животновъдство, рибовъдство, пчеларство. Такива са например изданията: С. А. С к о р ц о в. Основание сельского хозяйства. М., 1870; С. М. У с о в. Основания земледелия. СПб., 1862; Н. З а н д р о к. Земледелчески книжки. 1. За земята (почвата) и нейното приготвление да се обработват на нея различни жита, сентби и треви за добитъкът. Прев. от рус. Д. Хранов. Букурещ, 1874; Ц. Г и н ч е в. Учебник за земледелието или първоначалното изучаване на земледелието за в училищата и за всекиго. Извлечено из най-новите ръководства от. . Русе, 1871; А. Б е р н - щ е й н. Селскостопанска неорганическа и органическа химия. Популярно написана за училищата и народа. . По тоя клон на науката първа книга. Издадена на езика ни от Д. Енчева. Русе, 1871; М е р ц а л о в. Записки о содержании овец и их болезнях. Одесса, 1860; Б. К о х. Тонкорунные овцы, их разведение и практические способы улучшения метисов. Руководство для владельцев овчарень Южной России. М., 1860; А. И. П о к о р - с к и - Ж о р а в к о. Пчелы. О том как оне живут, как их размножать и как от них получать пользу. Народное руководство. СПб., 1868; Р у т е н - б е р г. Руководство к познанию лошади. По наружному ея осмотру. СПб., 1863; К. В е б е р. Руководство к возделыванию льна. Ч. 3. СПб., 1877; Практическое рыбоводство. По Гааку. СПб., 1874.

Няколко заглавия от областта на т е х н и к а т а и п р о м и ш л е н о с т т а разглеждат опростени начини за измерване на земята, производството на сирене в Швейцария, за аеронавтиката и пр.

ЛИТЕРАТУРА, ПОСВЕТЕНА НА НАУКАТА И НА НАУЧНИ ИНСТИТУЦИИ. СПРАВОЧНИ ИЗДАНИЯ

Издания, които се свързват тематично с повече научни области или с цялото човешко знание, с дейността на научни организации, са: Ф р. А р а - г о. Избранные статьи из записок. . о научных предметах. Пер. и изд. под ред. М. С. Хотинского. Т. 1—2. СПб., 1866; Д. Г е р ш е л ь. Простые беседы о научных предметах. М., 1868; Проекти за учреждение Българско книжовно дружество. Одеса, 1869; К о п и я на дневниците от главното го-

дишно събрание на Българското книжвно дружество¹⁸, станало на 25-й и 26-й юлия 1874 г. в Браила. Виена, 1874; Устав на Българското книжовно дружество, прегледан, одобрен и приет едногласно от общото събрание, държано на 26, 27, 28 и 29 септември 1869 в Браила. Браила, 1869.

На проблема за създаването на научно средище за всички славяни е посветена книгата на Д. В. Б о г и ш и ч. Словенски музеум. Мисли о потреби науч. средишта за сваколика словенска племена. Нови Сад, 1867.

Б и б л и о г р а ф и я т а е била високо ценена от Каравелов като пътеводител към книгите. Това се потвърждава от статията му „Библиография современной болгарской литературы“ (12), в която прави библиографски преглед на българския периодичен печат в края на 50-те години, а също и от съставената от него Южнославянская библиография за 1867 г. Београд, 1867. Във втория си библиографски труд Каравелов оценява положително създадите се културни връзки между славянските народи в ново време. Интересни са и преценките му за редица сръбски и хърватски издания по история, фолклористика, етнография и история на сръбската литература. Неслучайно той отделя голямо внимание на спомените на Матей Ненадович, в които се описват събитията, съпровождали сръбското въстание за национална свобода в началото на 19 в.

В библиотеката му са включени библиографските трудове на: К о с т о - м а р о в. Критика и библиография, 1857; С. Н о в а к о в и ч. Српска библиография за новию книжевност, 1741—1867. Београд, 1869.

Намираме и библиографски списъци от рода на: Списак књижаре браче Йовановича у Панчеву. 2—3. Панчево, 1873; Списак књига и мапа у државног меамотрича [?].

Каравелов ценял и к а т а л о з и т е като източници на информация. В библиотеката му намираме няколко каталога: Подробный каталог русских книг книжного магазина Я. А. Исакова. В 3-х вып. СПб., 1868—1869 и Каталог книгам Элисея Распонова, 1868.

К а л е н д а р и т е, доближаващи се по съдържание до универсалните издания, са включени също в описа на библиотеката. Такива са например: Пълний календар с предвещания на знаменитий астроном Казамиа за година 1863 и с други любопитни забавления и нещо от дяволския Казамиа. Наредил Р. И. Блъсков. Букурещ, 1863; Х р. К. Х. С и ч а н - Н и к о л о в. Месечослов или календар вечний. Собран от различни други, украсен сос много назначения, потребни всекому человеку, и издан на български за употреба на единородните от. . . Букурещ, 1840; Српски омладински календар за просто годину 1873. Београд, 1872 и др.

Каравелов имал само един универсален справочник в 3 тома: Настольный словарь для справок во всем отраслям знания. Редакция Ф. Толь. Т. 1—3. СПб., 1863—1864.

ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА

За изследователя на личността и делото на Л. Каравелов не по-малък интерес представлява и х у д о ж е с т в е н а т а л и т е р а т у р а, която той набавил за библиотеката си, подтикван еднакво от призванието си на писател и от необходимостта да си достави художествена наслада.

¹⁸ Известно е, че Каравелов пристига от Одеса в Букурещ в разгара на борбата между „стари“ и „млади“ във връзка с въпроса за основаване на Книжовно дружество. Той застава решително на позициите на партията на „младите“, отстоявайки гледището, че „таква дружества, книги, училища и въобще всяко средство за народното просвещение, всяко знание са възкресили много народи — ще възкресят и нас. Напред, само напред!“ (6, 200).

По количество художествената литература представлява значителна част от библиотечния фонд. Тя възлиза на 143 заглавия и по брой се нарежда на второ място след историческите науки. Считаме обаче, че в полза на изследването е обособяването на отрасловите литератури, за да се получи по-ясна представа за мястото и значението на всяка от тях в живота и дейността на Каравелов.

Притежаваната от Каравелов художествена литература заслужава внимание не толкова с количеството си, колкото с имената на авторите и с техните произведения. И в този дял от библиотеката си, както и в досега разгледаните други части Каравелов се откроява като личност с широки културни интереси, с верен усет и вкус към творбите на автори, заели трайно място в световната литература. От художествената литература в библиотеката му може да се установи също кои автори и с какви произведения са влияли върху формирането му като писател и представител на възрожденската българска художествена литература.

За па д н о е в р о п е й с к а т а х у д о ж е с т в е н а л и т е р а т у р а е представена от творчеството на много класици на художественото слово и на изтъкнати писатели и поети. На първо място прави впечатление, че Каравелов притежавал пълно събрание на драматическите произведения на У. Ш е к с п и р. Полное собрание драматических произведений. Т. 1—4. СПб., 1868—1876, а също и отделни произведения: Г а м л е т. Трагедия. Пер. А. Кронсберг. М., 1861; М а к б е т. Трагедия. Пер. А. Кронсберг. М., 1862.

В библиотеката на Каравелов е включена и безсмъртната творба на М. де Сервантес¹⁹. Дон Кихот Ламанчский. В 2 ч. Пер. с исп. Б. Карелина. СПб., 1873.

Френската художествена литература е застъпена в библиотеката му от редица произведения, като например: А. де Л а м а р т и н. Животът на г-жа де Савине. Прев. Б. Ив. Горанов. Русе, 1871; М о л и е р. Георги Дан ден или излъган мъж. Игра в 3 действия. Прев. Ив. М. Лилов. Букурещ, 1872; О к. Ф е л и е. Елиза. Прев. от франц. ез. М. Г. Греков. Лайпциг, 1874; Ф р. Ф е н е л о н. Приключенията на Телемаха. Прев. Н. Михайловского. Цариград, 1873; Э. Л а б у л э. Париз у Америци.²⁰; Ж. В е р н. Воздушное путешествие через Африку. Пер. с фр. М., 1864.

С отделни произведения са представени и немската, американската и други литератури: Л. Т и к. Многострадална Геновева. Жалостно позорище на пет действия. Прев. от сръбский на българский язык от Павла Тодорова. Белград, 1856; Х. К. Х. Т р а у д ц е н. Велизарий. Историческа драма в две действия. Прераб. Т. Н. Шишков. Цариград, 1873; В. Ф р а н к л и н.

¹⁹ В повестта си „Крива ли е съдбата?“ Каравелов говори с дълбока почит за делото на световноизвестни писатели и учени: Галилей, Нютон, Сервантес, Шекспир и Волтер, допринесли много за човешката култура и прогрес.

Той цени най-много тези писатели, които тласкат човешката мисъл напред и творчеството им е еднакво важно за всички народи. Такива са според него: Шекспир, Байрон, Шилер, Гогол, Сервантес и др. Явно е, че той е познавал добре и произведенията на Байрон и Шилер, но в списъка на книгите му не фигурира нито едно от произведенията им.

²⁰ За това произведение на Лабуле Каравелов пише в „Свобода“, че авторът, известен повече като публицист и учен юрист, е съзрял в своята повест да представи „една лека, светла, шарена и разнообразна група“, да я представи в нейната „голота и крайно безобразие“. В нея всеки французин можел да се види като в огледало и да се посмее на себе си и на своите близки. Причините, които пораждат подобно плачевно положение във Франция, се повтарят като социална зараза и в други страни. Затова повестта на Лабуле би подействувала като лекарство, с което могат „да се излечат и българите от тая болест, от която днес страдае почти всичкият цивилизован свят“ (21, 158—159).

Мудрост доброго Рихарда. В Будиме граде, 1837; Й. И. в. Крашевски. Варвара Убрих калугерица в Краков. Повест. Прев. от румънски П. Кисимов. Цариград, 1873; С. Милковски. Ясен I. Приказка из българската история. От полски прев. Б. Димитров. Болград, 1864; С. Пелико.²¹ Тъмниците ми. Прев. от франц. Д. Цанков. Цариград, 1874.

Новата сръбска литература е представена от произведенията на сръбския поет Д. Якшич, чието творчество, вероятно допаднало най-много на Каравелов: Песме Джуре Якшича. Београд, 1873; Приповетке Джуре Якшича. Београд, 1876; В. Джорджевич. Скупљене приповетке. Београд, 1872.

Най-добре е представена руската художествена литература. Каравелов имал отделни съчинения на А. С. Пушкин: Народные сказки Пушкина. 1877, Борис Годунов. Трагедия от А. Пушкина. Вып. 1. 1876; Скупой рыцарь. Сцены из Ченстоновой трагикомедии. Вып. 5. 1873; Капетанската дъщеря. Повест от Ал. Пушкина. Прев. от рус. М. Греков. Букурещ, 1875.

Добре е била комплектувана библиотеката и със съчиненията на Гогол²²: Полное собрание сочинений Н. Гоголя. Т. 1—4. М., 1873—1874; Тарас Бульба. 1874; Майская ночь или Утопленница. 2. изд. М., 1878.

Каравелов имал също и съчиненията на М. Ю. Лермонтов. Сочинения М. Ю. Лермонтова. Под ред. П. А. Ефремова. 3. изд. испр. и доп. Т. 1—2. СПб., 1873; Песня про царя Ивана Васильевича, молодого опричника и удалого купца Калашникова. Михайлом Лермонтовым. СПб., 1865. От същата творба на Лермонтов Каравелов притежавал и издание от 1872 г.

В списъка намираме също събрани съчинения на Островски. Собрание сочинений А. Н. Островского. 8. т. СПб., 1874.

Каравелов притежавал и басните на Крилов в две различни издания от 1864 и 1870 г.

Заслужават внимание и разказите на Херцен, публикувани под неговия псевдоним Искандер. Прерванные рассказы Искандера. 2. изд. и испр. авт, Лондон, 1857.

Каравелов ценял високо и творчеството на големия певец на Украйна — Т. Шевченко²³ на М. Вовчок — псевдоним на украинска писателка, от чиито произведения бил повлиян. Битовите разкази на Марко Вовчок били любимо четиво на Каравелов и затова ги намираме в библиотеката му — Повистки Марка Вовчока. СПб., 1861; Рассказы из украинского

²¹ За спомените на италианския патриот Силвио Пелико Каравелов пише в Знание, че в тях „не съществува нито оная човеческа самонадеяност, нито оная велика гордост, нито оная свещена борба, нито онии величествен разум, които увеличават човешките действия пред нашите очи. . .“ Българският революционер не може да се съгласи с примиренческата философия, резигнацията, религиозността на автора на „Тъмниците ми“, изобразил се в спомените си като сантиментално, слабохарактерно същество, което разчита единствено на божие провидение и търси съчувствие у тези, които са причинили нещастията му (18, 384).

²² На Каравелов допадат особено много комичните типове и картините от народния живот, рисувани в творбите на Гогол. Когато Каравелов пристига в Москва и започва да опознава руската обществена и литературна мисъл, Гогол е все още признат за един от най-великите руски писатели. Каравелов има какво да научи от гоголевския художествен реализъм.

²³ За Шевченко Каравелов пише: „За да изучиш и проникнеш Шевченковите съчинения, никак не можем, а да го разбереш, трябва първо да преживееш, да претрпаш това, щото в преживял, претрпал Шевченко“ (18, 319).

народного быта. Т. 1. СПб., 1870; Сочинения. Т. 1—2. Рассказы из русско-го быта. СПб., 1870.

От Т. Шевченко Каравелов имал: Поэзии Тараса Шевченко. Т. 1—2. 1867—1869.

Следва да отбележим също, че Каравелов проявил интерес и към съчиненията на Салтиков-Шчедрин.²⁴ От него в библиотеката намираме: Дневник провинциала в Петербурге. СПб., 1873.

Освен посочените произведения Каравелов притежавал още разказите на С. Максимов. О русской земле. Рассказ первый. СПб., 1865, и О русских людях. Рассказ II. СПб., 1865; А. Рязин. Повести из русской истории. 1867; Н. Костомаров. Повесть об освобождении Москвы от поляков в 1812 г. и избрание царя Михаила. СПб., 1866; Поэзия славян. Сборник лучших поэтических произведений славянских народов в пер. русских писателей. Изд. под ред. Н. В. Гербеля. СПб., 1871; Д. И. Фонвизин. Недоросль. Комедия. 1874; Слово о плъку Игореве Святославля Пестворца старого времени. Объясненное по древним письменным памятникам Д. Дубенский. М., 1871 и др.

Оригиналната българска художествена литература заема също почетно място в библиотеката на Л. Каравелов. Тук са включени произведенията на много български автори, някои от които правят първите си стъпки на литературното поле.

Каравелов притежавал книгата на Г. С. Раковски²⁵. Горский пътник. Повествователен спев. Нови Сад, 1857.

От новите български автори Каравелов ценил особено много творчеството на Петко Славейков и Васил Друмев. От първия Каравелов притежавал: Хубавинка Янка. Любопитна приказница, справена и издадена от П. Р. Славейков. Цариград, 1869.

За драмата на В. Друмев Иванку, убиецът на Асеня I. Драма в пет действия. Браила, 1872, която намираме в описа на библиотеката. Каравелов пише, че тя е „първо дело, първо появяване в българската литература“²⁶.

Младите български драматурзи са представени с четири драми на Д. П. Войников: Възцаряването на Крума Страшний. Драма историческа в три действия с пролог. Букурещ, 1871; Криворазбраната цивилизация. Смешна позорищна игра в пет действия. Букурещ, 1871; Райна

²⁴ Салтиков-Щедрин привлича Каравелов с дълбокото си съчувствие към народа, с вярата и с в поните демократични идеи и с борбата си против отживелите и предразсъдъците. Подобно на него Каравелов си служи с изобилителния разказ и фейлетона като средство за борба срещу недъзите на обществото.

²⁵ В статията си „По повод на славянския отдел в газетата Ден“, публикувана във в. „Русская речь“ от 1862 г., Каравелов пише за Раковски следното: „Раковски е един от най-видните българци, може би единственият в сегашно време човек, който гласно и публично защитава българските интереси.“

Неслучайно поемата „Горский пътник“ се намира сред българските книги на Каравелов. Тя оказва влияние на много български автори с разказите на четниците за тежкото положение на народа и за турските насилия. Личната съдба на всеки от тях е свързана с тежка мъка и нещастия, към които не може да остане безучастен нито един български патриот.

²⁶ Въпреки че отношенията между Каравелов и Друмев не са добри по повод на Книжовното дружество, Каравелов е достатъчно обективен, за да признае таланта на Друмев: „Из всичко се види, че г. Друмев е знаел що пише и какво трябва да пише.“ Той упреква Друмев само заради езика му и затова, че не пише съвременна драма, а историческа, защото „Ние трябва да бъдем синове на сегашното време и да се борим със съвременното зло. . . С една дума, г. Друмев е буква „А“, след която вървят и другите“ (21, 196).

княгиня. Драма в пет действия. Браила, 1866; Покръщение на Преславският двор в четири действия с пеения и осем зрелища. Букуреш, 1868.²⁷

Войников според Каравелов превъзхожда нещастния Пишурка, от когото в описа на библиотеката е отразена: Изпаднал търговец или смъртна жертва. Позоришна игра в три действия. Побългарена от Кр. Пишурка. Виена, 1870.

В списъка на българските произведения намираме още произведенията на: И. Р. Блъсков. Изгубена Станка. Драма в пет действия по едноименната повест на . . . , Букеруш, 1870; Ц. Г. Шкипърнев. Две тополи или неочаквана среща. Цариград, 1872; Т. Шишков. Не ще може! или Глезен Мирчо. Нова комедия в три действия. Цариград, 1873; Х. К. Даскалов. Стоян войвода след падането на българското царство. Трагическо представление в три действия от Х. Д. Букуреш, 1866; Ив. Владикин. Позоришни дела. 1. Владислав крал български. Жалостна игра в шест действия. 2. Великият княз Борис. Любопитна игра в три действия, Букуреш, 1870; Т. Х. Станчев. Правата цивилизация. Позоришна игра в едно действие. Русчук, 1871; Кардам Страшний. Драма историческа в четири действия. Русчук, 1872; Анатема. Позоришна игра в едно действие. Русчук, 1872; К. Величков. Невянка и Светослав. Драма в пет действия. Цариград, 1874.

В списъка на българските книги е и Описанието в стихове на Киро Петров (Бачо Киро): Описание на село Горни Турчета и две, три народни приказки. Наредени в стихове. Русчук, 1870.²⁸

Като писател и етнограф Каравелов проявява през целия си живот голям интерес към фолклора. Споделяйки идеите на руските революционни демократи, Каравелов смята, че народното творчество отразява миналото и настоящето на народните маси и че народната поезия е източник на познание, извор за вникване в тревогите, радостите и надеждите на народа, който е създал тази поезия. Народните песни, приказки, пословици и поговорки представляват добра база и основен фон за голяма част от него-

²⁷ Според Каравелов историческите драми на Войников са „безцветни, безжизнени и неграмотни, а „Криворазбраната цивилизация“ е написана „По-книжовно и по-изкусно от историческите драми и на г. Войникова. . . Ние се относиме към таланта на г. Войникова със съчувствие и мислим, че той негов талант е искрен и правдолюбив. Г-н Войников в своята „Криворазбраната цивилизация“ е прост; той няма ни фантастически бръщолевения, ни желание да блести; но в това също време някои из неговите херои не са естествени и приличат на такива хора, които ходят не със своите собствени крака, а с ждракали“ (21, 181).

Каравелов не одобрява и неумелите преводи на художествена литература от западни автори. Той пише: „Един из нашите писачи взел французка повест, променил Люиза на Цветана, Лудовик на Драган, Париж на Търново и станала „Сирота Цветана, побългарена от Иоакима Груева“. Нам се чини, че такива глупости правят само шарлатаните, а честен човек никога не ще да позволи на себе си да прави такива шарлатанства; честен човек не ще да краде чужди сочинения и да ги издава за народът си: изпърво, че на такъв човек гледат като на литературен крадец (обирач); а, второ, че той със своите глупости безчисти народът си. Френецът не може да бъде българин, и българинът — френец. . . Също така френският народен дух, френските обичаи и прави не могат да бъдат еднакви и у българите“ (20, 116).

²⁸ За тази книга на Киро Петров Каравелов пише: „Строгите критици ни уверяват, че българският език не е за поезия и че българите не могат да имат поети. Това не е истина. Горните Турчета и техният учител „бачо ви Киро“ ни доказват като 2 и 2 равно на 4, че от българската лирическа литература ще да се засрамят даже и индийците. Защо? Защото пишейки по примера на Хомер за своите странствувания бачо Киро дава на българската книжнина „сладка поезия до такава степен замечателна“, че за нейния „чудотворец“ би заслужавало да се говори по-дълго“ (22).

вите разкази и повести. Неслучайно в библиотеката му са включени и много сборници с народни песни и приказки — български и на славянските народи. Такива са например: Б о л г а р с к и е песни из сборников Ю. И. Венелина, Н. Д. Катранова и других болгар. Изд. П. Безсонов. Вып. 2. М., 1855; Песни юнашкие молодецкие; Български народни песни, собрани од братя Миладиновци²⁹ Димитрия и Константина и издани от Константина. Загреб, 1861; Български народни песни [Публикувани и преведени от А. Дозон. Париж], 1875.³⁰

От намиращите се в библиотеката му сборници с народни песни особено внимание заслужава сборникът на братя Миладинови. Той е забележителен с това, че съдържа най-пълното събрание на български народни песни до 1861 г. За издадените преди техния сборник български народни песни. К. Миладинов отбелязва: „Никое десега пълно издаване не може да удовлетвори желанията ни да докажат скупните драгоценности, под кои блесит нашата народна поезия . . . Мие счастливи се слагаме, че издаващем полно собрание от песните, можиме да допълниме таков недостаток и да опознавиме народот ни со нашите единоплеменници собрака“ (15,159).

ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ

В библиотеката на Каравелов са включени и различни периодични издания, по които могат да се направят също изводи за неговите научни и литературни интереси.

Общо за периодичните и продължаващи издания, отбелязани в списъка на библиотеката, може да се каже, че нито едно от тях не е представено в пълно течение за няколко последователни години. Вписани са всичко 31 заглавия на руски, български, сръбски и на едно френско списание. Преобладаващата част от тях разглеждат въпроси от областта на литературата, славистиката, историята и педагогията. Други разглеждат обществено-политически проблеми, икономика, наука и критическа библиография.

Каравелов притежавал например такива руски списания като: издания от Х е р ц е н и О г а р е в литературен и обществено-политически сборник — Полярная Звезда, излизал на части в Женева, 1869, и в Лондон — 1858; Журнал истории, политики, литературы — от него са записани отделни книги за 1871, 1877 и 1878 г. Беседа. Журнал ученый, литературный и политический. М., — пълни течения за 1869 и 1871 г.; Современник³¹. Литературный журнал. СПб., и др. (издаван от И. Панаев и Н. Некрасов), пълно течение за 1861 г.; Знание. Ежемесячный научный и критико-библиографический журнал. Ред.- изд. П. А. Хлебников и П. Бородин. СПб., — непълни течения за 1871, 1872 и 1876 г.; Русское слово. Литературно-ученый журнал. Изд. Гр. Кушелев-Безбородко. СПб., 1861; Всемирный труд. Учено-лит. журнал. Изд. д-р М. Ханом. СПб., 1867; Ясная поляна.³² Журнал

²⁹ Каква висока оценка дава Каравелов на сборника от български народни песни, събрани от братя Миладинови, личи от бележките му за българската книжнина по повод „Новобългарска сбирка“ от Райко Жинзифов: „Ние казахме по-горе, че много се е напечатало досега на български език, но ако ни попитат: „колко книги имате на езикът си?“, трябва да му отговорим: „имаме две книги“. И наистина две книги имаме за светът и само из тие книги можем да изучим народния си език, народът си, неговата история и неговият дух — тие книги са безценните сборници от народни песни, които са събрани от Миладинова и Верковича“ (18, 316).

³⁰ В описанието текстът в скобите е предаден на френски език. Каравелов критикува това издание за „големите промени, злоупотреби“ и затова, че песните „са записани варварски“ (18, 388—389).

³¹ Орган на революционното течение в Русия. В него е публикуван романът на Чернишевски „Что делать?“, отдето се предполага, че Каравелов го е прочел.

³² В него Лев Толстой критикува руската образователна система.

педагогически. Изд. -редактор граф Л. Н. Толстой. М., — непълни течения за 1862, 1873 и 1876 г.; П р а в д а. Письмо науков и литературне. Львов — непълни течения за 1870, 1873, 1875 и 1876 г.; О т ч е т ы Императорской Археологической комиссии за 1859 и 1860 г.; Филологические записки. Журнал исследований, рассуждений, наблюдений и критики по русскому языку и словесности. Изд. -ред. А. А. Хованского. Г. 7. Вып. 1. Воронеж, 1868 и др.

Периодичните издания на сръбски език са следните: изданието на „Матица српска“ — Матица. Лист за книжевност и забаву. г. 2. Нови Сад, 1867; С р б с к о - Д а л м а т и н с к и магазин. Издал Георгий Николаевич. Кн. 26, Загреб, 1868.; Г л а с н и к друштва сръбско словесности. Београд—непълни течения от 1870, 1871, 1872 и 1873 г. — печатният орган на основаното през 1841 г. в Сърбия — „Дружество сръбске словесности“; С р б а д и я за 1876—отделни книжки; Изданието на Обединената сръбска младеж— „Уйединена омладина српска“ — патриотически и културна организация — Млада Србадия; Лист уйединьене омладине српске за книжевност и науку, г. 1. Нови Сад, 1870; г. 2. Београд, 1871; г. 3. 1872—непълни годишници.

Единствено френско списание, от което Каравелов имал само две последователни книжки от 1878 г., е: *Revue politique et litteraire. Revue bleue*. Ed. Bureau des revues Sir M. Alfred Rambaud. Paris, N. 4, 7, 1878.

В описа на Каравеловата библиотека намираме и няколко заглавия на български списания. От тях следва да изтъкнем издаваното от Г. С. Р а к о в с к и сп. Б ъ л г а р с к а старина. Повременно списание, издаваемо в неупредено време от Г. С. Раковскаго. Букурещ, 1865 (с научноисторическо съдържание); редактираното от Каравелов сп. Знание Издание за наука и литература. Ред. Л. Каравелов. Букурещ, 1875, 1876 (с научнопопулярно съдържание, чиято цел е да пропагандира „разумните знания“, т. е. природните и математическите науки); органа на Българското книжовно дружество — П е р и о д и ч е с к о списание . . . Браила, 1870—1876; научнопопулярното и общообразователно сп. Ч и т а л и щ е. Повременно списание. Издава се от Българското читалище в Цариград. Гл. ред. М. Д. Балабанов, Л. Йовчев, П. Р. Славейков, С. С. Бобчев и др. Цариград, 1870—1876.

Каравелов получавал още: Б ъ л г а р с к и книжици. Повременно списание на Българската книжница. Урежда се от Димитрия Мутьева. Цариград, 1858—1862, предимно с историко-филологическо съдържание, а през четвъртата си годишнина и с обществено-политическо; М и р о з р е н и е. Списание помесечно. Ред. Ив. Добровски, Виена, 1850; Букурещ, 1870 (езиковедско, историческо и обществено-политическо популярно списание. Каравелов притежавал издаваното в Букурещ през 1870 г. списание); списването от И. А. Богоров филологическо и общообразователно сп. К н и г о в и щ е³³ за прочитание. Списва д-р И. А. Богоров, Прага, 1874 — непълно течение.

Сред българските списания намираме и едно детско — К н и ж е в е н имот за децата. Детско списание. Ред. Г. А. Живкин, Виена, 1872.

³³ За „Книговище“ Каравелов прави следните бележки: „Освен филологическите открития врач Богоров е поместил в своето „Книговище“ и няколко други доволно интересни статийки, които заслужават особено внимание, защото са написани с такъв меден език, от когото не би се отказали ни мухите, ни дървениците, ни паяците, ни молците.“

В неговата „Библиография современной болгарской литературы“ намираме още бележки за „Цариградски вестник“, „България“, „Дунавски лебед“, „Братски труд“. По тях съдим, че Каравелов е имал в библиотеката си и тези периодични издания, но те не са отразени в Описа.

Намираме също и едно списание за земеделска просвета — Ступан. Земледелско-економически вестник. Уреждан и издаван от Д. В. Хранов. Букурещ, 1874—1876.

Приключвайки с анализа на книгите и списанията от библиотеката на Каравелов, за българските книги следва да отбележим, че те са много малко в сравнение с излезлите на български език книги през периода 1857 до 1879 г., т. е. от времето, когато Каравелов е в състояние да си купува книги от 23-годишна възраст до края на живота си. През този период (1857—1878) са издадени около 480 книги на български език, а това означава, че българските книги в библиотеката на Каравелов съставляват (всичко 179) 37,29% от публикуваната през същия период българска книжнина. Не се касае за 100% набавяне на българските книги, защото между тях има много издания, които не са представлявали интерес за Каравелов, като например: много буквари, календари, богослужбни книги и др. под. През същия период обаче са издадени книги, които заслужават внимание. Такива са например: Т. Бурмов. Българите и гръцкото високо духовенство, 1860; Български народни песни. Събрани от П. Р. Славейков. 1860; Г. С. Раковски. Глас едного българина, 1860; Показалец. Ч. 1, 1859; Кратка естествена история. Прев. от П. Дамянович и П. К. Арnaudов, 1861; Д. Обрадович. Извод от советите на здравия разум, 1863; Исторически преглед върху историята на югославските народи от Н. Жеков, 1868; Кратка всеобща география от Б. Петков, 1868; Опитна физика от А. Гано. Прев. Й. Груев, 1869; Кървава кошуля от Р. Жинзифов, 1870; Разбойници от Шилер. Прев. Н. Бончев 1870; Лукреция Борджия от В. Юго. Прев. К. Величков и Г. Николов, 1872; Нешастна фамилия от В. Друмев, 1873; Омирова Илиада. Прев. Ф. Велев, 1875; Скъперникът от Молиер, 1875; Съкратена история на умственото развитие в Европа от Д. И. Писарев. Прев. от рус. Ат. Т. Илиев, 1875; Съвременни записки за българските чети в Сърбия от Ф. Симидов, 1877; Тъгите на България от Ив. Вазов, 1877; Българското княжество от К. Иречек, 1878; Уроци от клание от У. Гладстон, 1878 и т. н.

Но докато положението с българските книги е все пак задоволително, същото не може да се каже за наличието на българските периодични издания в библиотеката на Каравелов.

През периода 1857—1878 г. са били издавани 90 български периодични издания. Каравеловите 12 български списания представляват 13% от общото количество български списания и вестници. Някои от тях са излезли в по няколко броя и не заслужават внимание преди всичко по съдържание. Но сред периодичните издания, излизали през същите години, има и такива, които не можем да допуснем, че Каравелов не е чел и не е работил с тях. Такива са например: обществено-политическия вестник — Българска дневница, редактиран от Г. С. Раковски, 1857; Дунавский лебед. Граждански, любовни и забавни вестник. Ред. Г. С. Раковски, 1860—1861; Гайда. Сатирически вестник за съставяне на българите. Изд. и ред. П. Р. Славейков, 1863—1867; Македония. Вестник политически и филологически. Ред. П. Р. Славейков, 1866—1872; Дума на българските емигранти. Ред. Х. Д. Чавдар [Хр. Ботев], 1871; Будилник. Вестник сатирически и юмористически. Ред. Х. Петков [Ботев], 1873; Знаме. Вестник политически и книжевни. Ред. Хр. Ботйов, 1874—1875; Нова България. Вестник за политика и народно свестяване. Ред. Хр. Ботев, Р. Блъсков и Ст. Стамболов, 1876—1877 и др.

В списъка не фигурират поне редактираните от Л. Каравелов в „Свобода“, 1869—1873 и „Независимост“, 1873—1874.

От фейлетоните и дописките на Каравелов се вижда, че той е бил запознат много добре с българския периодичен печат, с вестниците, отразяващи интересите на българската буржоазия в Турция, на туркофилско настроените среди в България, а също и на революционно-демократичните вестници, ратуващи за освобождението на България.

Може би тези вестници се получавали от Каравелов, но не са се запазили.

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА КНИГИТЕ ПО ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ

Към направения анализ на съдържанието на библиотечния фонд е нужно да се добави и изследване за разпределението на книгите и периодичните издания по година на издаване. Резултатите от този вид проучване са отразени, както следва:

Таблица 2³⁴

Година	Брой книги и периодични издания	Година	Брой книги и периодични издания	Година	Брой книги и периодични издания	Година	Брой книги и периодични издания
1811	2	1844	1	1857	4	1869	61
1819	1	1845	2	1858	5	1870	56
1826	1	1846	1	1859	9	1871	53
1829	1	1847	1	1860	13	1872	64
1830	2	1848	1	1861	20	1874	90
1833	1	1850	3	1862	15	1875	58
1835	3	1851	4	1863	25	1876	49
1837	1	1852	5	1864	28	1877	44
1838	2	1853	1	1865	37	1878	32
1840	2	1854	3	1866	31		
1841	2	1855	7	1867	46		
1842	3	1856	2	1868	48		

Отразените в таблицата резултати дават възможност да се направят няколко извода.

1. Библиотеката на Каравелов е комплектувана почти изключително с нови издания, публикувани по времето, когато започва неговата литературна, публицистична и революционна дейност.

2. Количеството на книгите се увеличава от годините, когато Каравелов се установява в Москва и започва литературната си и публицистична дейност — 1859—1867 г.

3. От таблицата се вижда, че Каравелов чувствава все по-остро нуждата от нови издания и в следващите периоди от живота му в Белград, Нови Сад и Букурещ, когато се разраства писателската му и публицистична дейност. Той купува книги до края на живота си.

4. Доставка на най-много книги (90!), издадени през 1874 г., не е случайна. Още в средата на 1873 т. Каравелов заявява пред Хитов и Драсов, че има намерение да напуснеestiaкарството, че ще се оттегли от букурещката среда. Обезсърчен и разочарован, той решава да започне издаването на ново списание — Знание, за чието списване са му били необходими много книги, особено от областта на природните науки.³⁵

³⁴ Полученото количество книги е 843. В този брой са включени томове на многотомните съчинения и годишниците на периодиката.

³⁵ Значителна част от книгите в библиотеката на Каравелов, издадени през 1874 г. са от областта на природните науки, например: Г. Гартвиг. Воздух и его жизнь

5. Наличието на голям брой нови издания, публикувани в творческия период от живота на Каравелов, доказва, че библиотеката му е истинска работна библиотека, основа на книжовната му дейност.

6. За периода, когато Каравелов поема пътя на публициста, писателя и революционера (1875—1878), в библиотеката му са постъпили 791 книги — нови издания. Това означава, че годишният прираст на библиотеката е бил около 36 книги. Оттук стигаме до заключението, че Л. Каравелов не е имал възможност да купува за библиотеката си по-големи количества книги, ако, разбира се, нейният списък отразява фонда ѝ в непроменен вид. Възможно е обаче някои книги и периодични издания да са изгубени при честата промяна на местоживеенето или да са били дадени на приятели и близки, както много често се случва при частните библиотеки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Библиотеката на Любен Каравелов е играла важна роля в живота му. Живял винаги трудно и в недоимък Каравелов е намирал средства за покупката на книги и списания. Библиотеката е единственото му богатство, затова той я завещава на милия му български народ.

Библиотеката е неговата лаборатория и кабинет, неговото ежедневие. Своите статии и памфлети той пише, позовавайки се на много автори и главия, които намираме в библиотеката му. Нейният фонд от книги и списания е изходната му база за писателската му и публицистична дейност. Каравелов цени библиотеката си и се гордее с нея. В библиотеката си той приема своите гости, дошли да разговарят с него по политически и просветни въпроси от България. Мнозина съвременници на Каравелов разказват в спомените си за това.

Наличието на 502 главия на руски език в библиотеката му ни убеждават в огромното значение на руската наука и култура за идейното, политическото и културно израстване на Л. Каравелов. В превод на руски език той притежавал съчиненията на Шекспир и Сервантес. В руски превод е чел трудовете на Дарвин, Дрепер, Хумболд, Бъкл, Фохт и на други видни представители на естествените науки.

Съчиненията на Херцен, Чернишевски, Белински, Добролюбов, Гогол, Пушкин в неговата библиотека му помагат да намери правилния път на писателя-реалист, на бореца за политически и човешки свободи.

С книгите на руските революционни демократи Каравелов израства и като последователен атеист, който отправя към народа ни своите пламенни слова:

Аз не искам и за напред
Мирно да робувам, —
За свобода, за щастие
Само да бълнувам. . .

Не вярвам аз, че калугер
ще спаси раята, —
Свободата не ще екзарх, —
Иска Караджата.

За Каравелов, както и за много други български дейци от Възраждането руският език и руската литература са основният комуникационен канал и връзка със световната и руската наука и култура.

М., 1874; К. Краевич. Начала космографии. СПб., 1874; Я. К. Грот. Записки о путешествии в Швецию и Норвегию. СПб., 1874; А. В ам б е р. Путешествие по Средней Азии. М., 1874 и др.

За българските книги, с които била комплектувана библиотеката на Каравелов, може да се каже, че са твърде разнородни по вид и характер, но като цяло дават добра представа за състоянието на новата българска литература — оригинална и преводна.

В напрегнатата му дейност на меродавен литературен критик на новата българска литература собствената библиотека му служи за източник на информация и база в уморителната работа.

На трето място по количество в библиотеката на Каравелов са книгите на сръбски език. Значителна част от сръбската литература, която той притежавал, е посветена на миналото, настоящето и бита на сръбския народ.

Резултатите от разпределението на книгите по области на знанието изтъкват ясно към кои науки са били насочени интересите на Каравелов. Те могат да се степенуват в следния ред: 1) Хуманитарни науки; 2) Природни и математически науки; 3) Художествена литература; 4) Медицински, селскостопански и технически науки; 5) Литература с универсално съдържание.

Като писател, публицист, политически и просветен деец и революционер Каравелов проявявал най-голям интерес към историческите науки. Каравелов виждал в историческата книжнина надеждно оръжие за пробуждане националното съзнание на българския народ, за възпитание на младото поколение в дух на патриотизъм и жертвоготовност към родината.

Особено внимание в историческата литература заслужават посветените на българската история книги и издания за делото на славянските просветители Кирил и Методий.

Филологическите науки и литературознанието заемат също значително място в библиотеката на Каравелов. Те са представени от езиковедски изследвания и от трудове от областта на литературната история и критика.

Каравелов отдавал значение на педагогическата литература, свързвайки я с просветата и образованието на българския народ. Поради това и педагогическата книжнина е на трето място по количество в цикъла на хуманитарните науки.

Литературата по политическите и правни въпроси в библиотеката на Каравелов ни осведомява кои автори и съчинения са повлияли най-много при формиране общественно-политическите възгледи на Л. Каравелов. Това са, на първо място, руските революционни демократи: Херцен, Чернишевски, Огарев, Добролюбов, Белински. Единствен от видните дейци на Българското възрождане и революционери Каравелов притежавал и програмния документ на научния комунизъм „Манифест на комунистическата партия“ от Маркс и Енгелс.

Каравелов проявява интерес и към философските науки, към проблемите на естетическото възпитание, разглеждани в труда на Чернишевски. „Естетически отношения искусства и действительности“, към нравствените проблеми. Той отделял внимание и на състоянието и достиженията на логиката и психологията.

Големият интерес на Каравелов към природните науки е изразен и с множеството издания от областта на естествознанието, ботаниката, физиката, химията и особено на географията в неговата библиотека.

От природните науки географията е представена с най-много книги.

От областта на естествознанието Каравелов притежавал трудовете на световноизвестни автори.

Литературата по природните науки служила на Каравелов не само да разширява кръга на знанията си, но и в ежедневната му работа като автор на научнопопулярни статии от областта на естествознанието, физиката, химията, географията, ботаника, земеделие, зоология и като редактор на сп. Знание. Тази литература давала възможност на Каравелов да се формира като личност с всестранны интереси.

Подобна роля са изпълнявали и книгите по медицина, селско стопанство и техника в библиотеката му. От една страна, чрез тях той получавал необходимата му информация, а, от друга — популяризирай сред българския народ елементарни познания по здравеопазване и хигиена, по селско стопанство и някои технологии.

Наличието на универсални справочници, каталози и библиографии в библиотеката на Каравелов показва, че той познавал добре ползата от този вид издания, още повече че и самият Каравелов е автор на библиографски изследвания.

Внимание заслужават и художествената литература, която възлиза на 17,40% от общото количество книги в библиотеката на Каравелов. Сам по себе си вече този факт говори за явните предпочитания на Каравелов към произведенията на художественото слово.

Резултатите от разпределението на книгите по отрасли на знанието показват значението на темата „България и български народ“ за литературните интереси на Каравелов. В Русия, Сърбия и Румъния, където и да се намирал, той не преставал да мисли за родината.³⁶

България и нейното освобождение е темата, около която като във фокус се събират книгите от различните отрасли на знанието и в областта на художествената литература в неговата лична библиотека.

Особено добре е представена тази тема в историческата и филологическата литература, чрез присъствието на много български читанки и буквари и на много литературни творби на български автори.

Разпределението на книгите и периодичните издания по години и издаване показва, че библиотеката на Каравелов е била постоянно обновявана, развиваща се библиотека. За попълването ѝ с нови книги и списания Каравелов се грижил до края на живота си.

Описът на Каравеловата библиотека едва ли отразява действителното ѝ съдържание. В него не намираме много трудове на учени, с които Л. Каравелов поддържал научни контакти или се ползвал от съчиненията им. В сборника си „Паметници народного быта Болгар“ от 1861 г. Каравелов прави много съпоставки между български и украински обичаи, като цитира „Обычаи Малороски“ на Маркевич, „Малороссийский сборник“ на Мордовцев, „Записки о Южной Руси“ на Кулиш, „Старосветский бандурист“ на Закревски и т. н., но нито едно от тези издания не фигурира в списъка на книгите му.

Лично познанство го свързвало и с видните представители на руската и славянска фолклористика — А. Н. Афанасиев, А. А. Котляревски и И.

³⁶ В архива на Каравелов са се запазили бележки, които разкриват душевното му състояние в последните години от пребиваването му в Русия. Каравелов пише: „Годы шли, я остановился печальнее и тосковал больше чем прежде; страстно, горячо желал я видеть родину, эту святую для меня землю мучеников. Уже 10 лет жил я (в России) и лучшие годы жизни своей провел в ней, но не мог привыкнуть ни к обществу, ни к обычаям, ни к роду жизни. Между русскими я знал добрых и благородных людей, я любил их; меня принимали в многих домах, как члена семейства; я был благодарен, но мне никогда не приходило в голову, что я тут постоянный жилец и могу остаться навсегда (16, 228).“

Г. Прижов. Благодарение на Каравелов в техните трудове е отделено място и за образци на българския фолклор, но в описа не намираме нито едно от съчиненията на тези автори.

От библиографските бележки и примерите в книгите и статиите му, от редицата рецензии в „Матица“, озаглавени „Критика о книгата“, от библиографските му прегледи — „Библиография современной болгарской литературы“ и „Южнославянская библиография за 1867 г.“ и т. н., добиваме впечатление, че Л. Каравелов познавал основно богата книжнина, много по-богата от отразената в Описа на библиотеката му.

С пълно основание можем да допуснем, че Каравелов притежавал много повече книги и периодични издания, че библиотеката му е била много по-богата по съдържание и количество. Смяната на квартири и местожителство, 7-месечният затвор в Петроварадин и Пеща неизбежно са се отразявали зле и на състоянието на библиотеката му. Вероятно всяко преместване на Каравелов от една страна в друга и всяко негово отсъствие от дома му са били свързани с изчезване на книги, вестници и списания.

Библиотеката, която съпровожда Каравелов през целия му труден и нерадостен емигрантски живот, която е извор на вдъхновение в писателската му и публицистична дейност, която стимулира с книгите си несломимата му енергия на борец срещу тиранията, безправиято и продажничеството, той за в е щ а в а на българския народ.

Още в първите години от основаването на Българската национална библиотека в София книгите на Каравелов се вливат в нейния фонд, за да предадат частица от заряда, който носи в сърцето си Любен Каравелов.

Несъмнено, че тази библиотека, комплектувана с трудовете на най-прогресивните автори за епохата, е оказала положително въздействие на младата българска интелигенция в годините след Освобождението. Така както от нейните книги Каравелов е получил завидна за времето образovanost, редица нови поколения са черпили от нея също знания и култура. Книгите на големия български писател и революционер Любен Каравелов са се превърнали наистина в „достойно украшение“ на Българската народна библиотека.

ИЗПОЛЗУВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Шишманов, Ив. Д. Нови студии из областта на Българското възраждане. — Сб. на БАН, 21.
2. Арнаудов, М. Любен Каравелов. Живот, дело, епоха, 1834—1879. 2. изд. С., 1972.
3. Ерихонов, Л. Любен Каравелов и руское общество. — В: Изследвания и статии за Любен Каравелов. С., 1963, 45—95.
4. Воробьев, Л. В. О характере и источниках идеологии Любена Каравелова. — В: Изследвания и статии за Любен Каравелов. С., 1963, 3—43.
5. Стоянов, З. Черти от живота и списателската деятелност на Любена С. Каравелов. Пловдив, 1885.
6. Димитров, М. Любен Каравелов. Биография. С., 1959.
7. Йорданов, В. История на Народната библиотека в София. С., 1930.
8. Василев, К., Б. Тодорова-Петкова. Към историята на Народната библиотека в София. Библиотеката на Любен Каравелов. — В: Известия на НБКМ за 1957—1958 г. С., 1959, с. 481—518.
9. Дриннов, М. Съчинения. Т. 3. С., 1915.
10. Предисловие към сп. Знание, г. 1, бр. 1, издавано и на отделен лист.
11. Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания, 1806—1878. Т. 1. С., 1957.
12. Библиографические записки, 1861, № 7.
13. Димов, Г. Любен Каравелов. Литературно-естетически и критически позиции. — В: Изследвания и статии за Любен Каравелов. С., 1963, 97—138.

14. Независимост, № 28, 31 март 1873.
15. Д и н е к о в, П. Литературни въпроси. С., 1963.
16. К а р а в е л о в, Л. Из архива на... Ръкописи, материали и документи. Подбр. и подг. за печат Дочо Леков, Лиляна Минкова и Цвета Унджиева. С., 1964, 708 с.
17. К а р а в е л о в, Л. Събрани съчинения. Т. 8. С., 1967.
18. К а р а в е л о в, Л. Избрани произведения. Т. 3. С., 1956.
19. К а р а в е л о в, Л. Събрани съчинения. Т. 9. С., 1968.
20. К а р а в е л о в, Л. Публицистиката на Любен Каравелов. До излизането на в. „Свобода“ (1860—1869). С., 1957, 688 с.
21. К а р а в е л о в, Л. Събрани съчинения. Т. 6. С., 1967.
22. Независимост, 18 май 1874 г.
23. К а р а в е л о в, Л. Събрани съчинения. Т. 5. Фейлетони. С., 1966.
24. М и н к о в а, Л. Любен Каравелов и руската фолклористика. Проблеми на българския фолклор. Доклади и изследвания. Отделен отпечатък от Изв. на Инст. за литература към БАН за 1972 г.

DIE PRIVATBIBLIOTHEK VON LJUBEN KARAWELOV

Elena Kirowa

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der talentvolle bulgarische Schriftsteller und Publizist, Nationalrevolutionär und revolutionärer Demokrat Ljuben Karawelow besaß eine aus 821 Büchern und Zeitschriften bestehenden Privatbibliothek. Sie war sein größter Reichtum. Deshalb, als er fühlte, daß sein Ende gekommen ist, verzeichnete er in seinem Vermächtnis folgendes: „Die Bibliothek hinterlasse ich meinem lieben bulgarischen Volke.“

Die Übergabe der Bücher erfolgte seitens der Gemahlin von Karawelow nach einem Verzeichnis, das durch die Nationalbibliothek „Kyril und Methodi“ 1959 veröffentlicht wurde. Aufgrund dieses Verzeichnisses kann heute festgestellt werden, auf welcher literarischen Grundlage die reiche politische und schriftstellerische Tätigkeit von Ljuben Karawelow zusammengebaut war, sowie was für wissenschaftliche und kulturelle Interessen der Schriftsteller hatte.

Um diese Fragen zu beantworten, analysiert die Autorin den Bibliotheksfond nach folgenden Aspekten:

- der Sprache nach
- nach den Wissenschaftsgebieten
- nach Verfassern und Titeln der Werke
- nach dem Jahr der Ausgabe.

Die erzielten Ergebnisse sind in selbständigen Tabellen systematisiert.

Die allgemeinen Schlußfolgerungen über die sprachliche und verfasseri-sche Zusammensetzung der Bibliothek, sowie über die quantitääsmässige Vertretung der einzelnen Wissenschaften finden ihren Ausdruck in folgenden Punkten:

1. Die Privatbibliothek von Karawelow spielte eine große Rolle im Leben des großen bulgarischen Revolutionärs und Schriftstellers. Dank seinen Büchern vermochte Karawelow selbständig eine solche Bildung zu erlangen, daß er die Autorität eines der gebildetsten Bulgaren während der Renaissance genoss.

Die Bibliothek ist sein Laboratorium und Kabinett zugleich. Er schrieb seine Artikel und Pamphlete, indem er auf viele Autoren und Titel, die wir in seiner Privatbibliothek finden, verweist. Die von ihm gesammelten Bücher

und Zeitschriften im Laufe seines ganzen schöpferischen Lebens sind die literarische Grundlage für seine schriftstellerische und publizistische Tätigkeit.

2. Das Vorhandensein 502 Titel auf Russisch in seiner Bibliothek bestätigt die riesige Bedeutung der russischen Wissenschaft und Kultur für die politische, kulturelle und Ideenentwicklung von L. Karawelow als Schriftsteller und Ideologen der revolutionären Bewegung in Bulgarien. In russischer Übersetzung las er die Werke Shakespeares und Servantes. In russischer Übersetzung hat er auch die grossen Werke von Darwin, Dreper, Humboldt und Bucle gelesen.

Die russischen Ausgaben der Werke von Herzen, Tschernischewski, Belinski, Dobroljubov, Gogol und Puschkin in seiner Privatbibliothek sprechen von seinem Entwicklungsweg als einem realistischen Schriftsteller, Kämpfer für politische und menschliche Freiheit. Und der „Kommunistische Manifest“ von Marx und Engels in seiner Bibliothek verweist auf die Richtung, in welcher sich die Ideologie Karawelows nach der Befreiung entwickeln könnten, falls er nicht so früh gestorben wäre.

Für Karawelow, wie für so viele andere bulgarische Funktionäre während der Renaissance, sind die russische Sprache und Literatur der Grund-Kommunikationskanal und die Verbindung mit der russischen und Weltwissenschaft und -kultur.

3. Die bulgarischen Bücher, welche die Privatbibliothek von Karawelow enthält, sind von verschiedener Art und Charakter, doch als Ganzes verleihen sie eine gute Vorstellung von dem Zustand der neuen bulgarischen originellen und Übersetzungsliteratur. Sie ist durch die Werke von G. S. Rakowski, P. R. Slaweikov, W. Drumev, Dobri Woinikov, Iw. Wladikin, K. Welitschkow u. a. vertreten.

4. Ein beträchtlicher Teil der Literatur in serbischer Sprache in der Privatbibliothek von Karawelow ist der Vergangenheit, Gegenwart und der Lebensweise des serbischen Volkes gewidmet. Hier sind die Werke von Stojan Novakowitsch, Milan Kujundjitsch, Wuk Karadjitsch, Djura Jakschitsch, Stojan Boschkowitsch u. a.

5. Die Ergebnisse der Einteilung der Bücher nach Wissenschaftsgebieten zeigen, daß die wissenschaftlichen und kulturellen Interessen von Karawelow wie folgt gesteigert werden könnten:

- Humanitäre Wissenschaften
- Mathematische und Naturwissenschaften
- Schöne Literatur
- Technische, medizinische und landwirtschaftliche Wissenschaft.

6. Von allen humanitären Wissenschaften ist die historische Wissenschaft durch die größte Menge von Büchern vertreten. Was die historische Literatur betrifft, verdienen eine besondere Aufmerksamkeit die Ausgaben, die die Geschichte Bulgariens und das Werk von Kyril und Methodi behandeln. Karawelow besaß die Schriften von J. I. Wenelin, Jowan Raitsch, D. Ilowaiski, M. Drinov, W. E. Aprilow u. a.

Er besaß viele wissenschaftlichen Studien über die Geschichte Rußlands, über ältere und allgemeine Geschichte, z. B. von S. Solowjew, Saweljew, Sp. Palausov, W. Schulgin, M. Stasjulewitsch, K. Schlosser, Bucle u. a.

Die philologischen Wissenschaften und die Literaturkunde nehmen auch einen geräumten Platz in der Bibliothek von Karawelow ein. Hier befinden sich die Werke einer Reihe von angesehenen Slavisten und Sprachforschern: O. Bodjanski, A. Wostokov, F. I. Buslaev, Fr. Mikloschitsch, Wuk Karadjitsch, A. N. Pipin und W. D. Spassowitsch u. a.

Die pädagogischen Schriften und Literatur über die Fragen der Bildung ist durch die Werke von K. D. Uschinski, Jan Amos Komenski, Ed. Labule u. a., sowie durch die Werke von L. N. Tolstoj über die Frage der Volksbildung vertreten.

Die Literatur auf dem Gebiet der Politik macht klar, welche Autoren und Werke am meisten auf die Formierung der gesellschaftlich-politischen Anschauung von L. Karawerlov einen Einfluß ausgeübt haben. Das sind an erster Stelle die russischen revolutionären Demokraten: Herzen, Tschernischewski, Ogarev, Dobroljubov, Belinski, Schelgunov, Marx und Engels.

7. Vielleicht ist Karawerlov der einzige Vertreter der Bulgarischen Renaissance, bei welchem ein Interesse nicht nur für das kulturhistorische und sozial-politische Wissen, sondern auch für die Naturwissenschaft beobachtet wird. Sein grosses Interesse für die Naturwissenschaften findet einen Ausdruck im Vorhandensein vieler Ausgaben in seiner Privatbibliothek, vertreten durch die Namen von Darwin, Hartwig, Humboldt, Zimmermann, Zietel, Focht u. a.

8. Eine besondere Aufmerksamkeit verdient auch die schöne Literatur in seiner Bibliothek, die sich auf 17,40% der Gesamtmenge der Bücher beläuft. Karawerlov besaß die Werke von Shakespeare, Servantes, Lamartin, Moliere, Labule, Jules Verne, Dj. Jakschitsch, Puschkin, Lermontov, Gogol, Krilov, Schewtschenko, M. Wowtschok, Saltikov-Stschedrin, Ostrowski u. a.

9. Die Einteilung der Bücher nach dem Jahre der Ausgabe zeigt, daß die Privatbibliothek von Karawerlov ständig erneuert wurde. Bis zum Ende seines Lebens sorgte er für ihre Ergänzung mit neuen Büchern.

10. Die Bibliothek von Karawerlov wurde der neugegründeten Bulgarischen Nationalbibliothek in Sofia übergeben. Mit den darin enthaltenen Werken der fortschrittlichsten Autoren des Zeitalters spielte sie zweifellos einen positiven Einfluss auf die junge bulgarische Intelligenz im Zeitalter nach der Befreiung.